

Arminius en de *Synopsis Purioris Theologiae*: tucht als twistpunt?

In hoeverre wijken de disputatie XLVIII uit de Synopsis Purioris Theologiae en de herhaling daarvan in Disputationum Theologicarum Repetitarum over de kerkelijke tucht, geschreven naar aanleiding van de Synode van Dordrecht van 1618 en 1619, af van een door Arminius geschreven disputatie over ditzelfde onderwerp?

Scriptie ter afronding van de opleiding Taal- en Cultuurstudies
aan de Universiteit Utrecht

J.A. van Wingerden, 3341860

23-4-2011

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
1. De Synopsis Purioris Theologiae.....	4
2. De auteurs van Disputatio XLVIII – De Disciplina Ecclesiastica en Disputatio LVII - <i>De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica</i>	8
3. De kerkelijke tucht.....	12
4. Opbouw en inhoud Disputatio LVII – <i>De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu Disciplina Ecclesiastica</i>	16
5. Disputatio XLVIII – <i>De Disciplina Ecclesiastica</i> (1625)	19
6. Disputatio XLVIII – <i>De Disciplina Ecclesiastica</i> (1642)	22
7. Disputaties XLVIII uit 1625 en 1642 met elkaar vergeleken.....	25
8. Vergelijking Disputaties XLVIII en Disputatie LVII.....	31
9. Conclusie	35
10. Bibliografie	39
11. Bijlagen	41
Bijlage 1:	41
Bijlage 2:	44
Bijlage 3:	56

Inleiding

De *Synopsis Purioris Theologiae* is een theologisch handboek dat in de 17^e eeuw is geschreven door vier Leidse hoogleraren. In de loop van de tijd zijn er verschillende herhalingen van de disputationen uitgegeven onder de titel *Disputationum Theologicarum Repetitarum*. Deze handboeken geven in 52 disputationen een overzicht van de Gereformeerde theologie na de Synode van Dordrecht in 1618 en 1619. Dit werkstuk is gericht op één van die disputationen, namelijk *De Disciplina Ecclesiastica* (over de kerkelijke tucht). Jacob Arminius, de grondlegger van de Remonstrantse leer waartegen de Synode van Dordrecht zich uitsprak, heeft nog voor deze Synode ook een disputatie geschreven over dit onderwerp, namelijk *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica*. De hoofdvraag van dit werkstuk is dan ook:

“In hoeverre wijken de verschillende versies van disputatie XLVIII uit de Synopsis Purioris Theologiae en de herhaling daarvan in Disputationum Theologicarum Repetitarum over de kerkelijke tucht, geschreven naar aanleiding van de Synode van Dordrecht van 1618 en 1619, af van een door Arminius geschreven disputatie over ditzelfde onderwerp?”

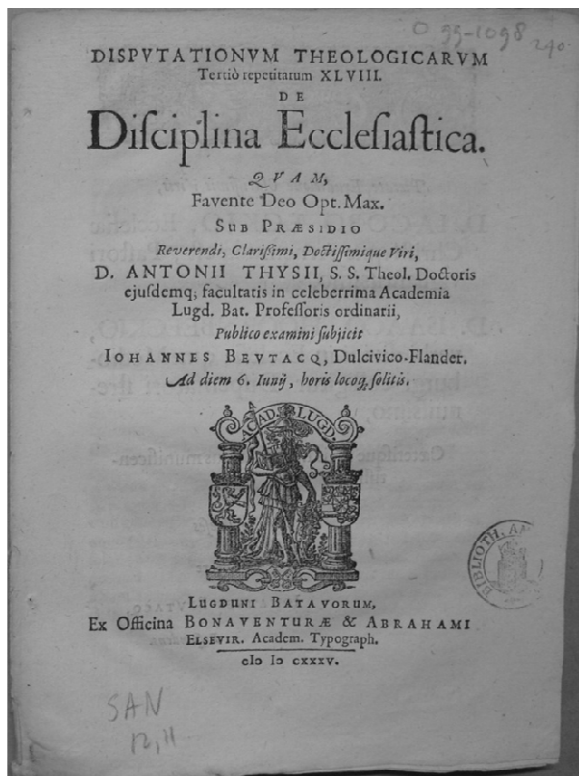
De beantwoording van deze hoofdvraag zal als volgt uitgewerkt worden: in de eerste hoofdstukken zal vooral de context van de behandelde disputationen worden uiteengezet. Hoofdstuk 1 gaat over de *Synopsis Purioris Theologiae* en geeft een schets van haar ontstaan, inhoud en invloed. Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de schrijvers van de drie behandelde disputationen, namelijk Jacob Arminius, Antonius Walaeus en Antonius Thysius. Zo zal duidelijk worden wie de hoogleraren waren bij de disputationen en wat in hun leven wellicht van invloed is geweest op hun geschriften. In hoofdstuk 3 zal de kerkelijke tucht behandeld worden. Welke rol speelde zij in de kerk voor en na de Reformatie en wat heeft de Synode van Dordrecht voor invloed gehad op de kerkelijke tucht? Welke rol speelt de kerkelijke tucht in de *Synopsis Purioris Theologiae*? Deze eerste drie hoofdstukken vormen de context van de behandelde disputationen. In hoofdstuk 4 worden opbouw en inhoud van *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica* behandeld. Hoofdstuk 5 en 6 behandelen opbouw en inhoud van *De Disciplina Ecclesiastica* uit 1625 en uit 1642, om vervolgens in hoofdstuk 7 deze laatste twee disputationen met elkaar te vergelijken. Op welke punten komen de disputationen met elkaar overeen en op welke punten wijken ze af van elkaar? Hoofdstuk 8 is een vergelijking tussen de drie disputationen. In hoeverre komen de disputationen overeen? Komen *De Disciplina Ecclesiastica* uit 1625 en uit 1642 allebei evenzeer overeen met de disputatie van Arminius of zijn er juist in de loop van de tijd veranderingen ontstaan in de beschrijving van de kerkelijke tucht die de relatie met de disputatie van Arminius veranderen? Tenslotte zal in de conclusie de hoofdvraag van dit werkstuk beantwoord worden.

1. De Synopsis Purioris Theologiae

Synopsis Purioris Theologiae betekent, letterlijk vertaald, *Samenvatting van de Zuiverdere (of gezuiverde) Theologie*. Dit handboek van de Gereformeerde theologie werd geschreven naar aanleiding van de Synode in Dordrecht van 1618 en 1619. In dit hoofdstuk komen de rol die de Dordtse Synode speelde in het ontstaan van de *Synopsis Purioris Theologiae*, de vorm van de *Synopsis Purioris Theologiae*, de vorm van disputaties in die tijd in het algemeen en de invloed van de *Synopsis Purioris Theologiae* aan de orde.

Aan het begin van de zeventiende eeuw ontstonden er spanningen die voortkwamen uit verschillende manieren van uitleg van de leer van Calvijn. Deze verschillen kwamen vooral tot uiting in de meningen over de leer van de uitverkiezing. Aan de ene kant was er de mening dat God van eeuwigheid af al weet of een mens tot geloof zal komen, maar dat de mens zelf wel een actieve rol speelt in zijn tot geloof komen. Deze mening werd uitgedragen door Jacobus Arminius. Tegenstanders van deze mening, de striktere Calvinisten, waren ervan overtuigd dat Arminius een te grote rol toeschreef aan de actieve medewerking van de mens en dat zo de rol die de genade in de uitverkiezing speelde in het nauw werd gebracht. In 1610 dienden de aanhangers van Arminius een bezwaarschrift, ook wel *Remonstrantie* genoemd, in bij de Staten van Holland. In deze *Remonstrantie* verzochten zij de toelating van hun opvattingen. De striktere Calvinisten brachten een jaar later echter een *Contraremonstrantie* uit, waarin de opvattingen van de volgelingen van Arminius, nu Remonstranten genoemd, werden verworpen. Prins Maurits riep daarop een Synode samen: de Synode van Dordrecht. Tijdens deze Synode, die duurde van 1618 tot 1619, werd door de striktere calvinisten gekozen voor de daar opgestelde *Dordtse Leerregels* of *Vijf artikelen tegen de Remonstranten*. Deze leerregels pleitten voor een strikte opvatting van de predestinatie en werden opgenomen in de belijdenisgeschriften de gereformeerde kerk in Nederland.¹

¹ N. van den Akker en P. Nissen, *Wegen en dwarswegen – Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen* (Amsterdam 2009), p. 201-202

III – De Disciplina

Na de Dordtse Synode ontbrak het nog aan een handboek van de theologie waarin rekening werd gehouden met de resultaten van deze synode. De hoogleraren van de Leidse theologische faculteit, Johannes Polyander, Andreus Rivetus, Antonius Walaeus en Antonius Thysius, stelden daarom de *Synopsis Purioris Theologiae* op. Dit boek gaf weer wat er aan de Leidse Academie onderwezen werd met betrekking tot de gereformeerde leer. Onderwerpen waar door de Dordtse Synode met haar nadruk op de uitverkiezing minder aandacht aan was besteed, werden in dit boek weer aan de orde gesteld.² De hoogleraren hadden van tevoren

al de onderwerpenindeling vastgesteld. Zij hadden met elkaar afgesproken dat zij de studenten over dogmatische onderwerpen zouden laten disputeren.³ In de *Synopsis Purioris Theologiae* worden in 52 disputaties, gehouden met studenten, de belangrijkste theologische onderwerpen aan de orde gesteld. Voorbeelden hiervan zijn 'het gezag van de Heilige Schrift', 'predestinatie', 'bekering', 'de kerk' en 'het laatste oordeel'.⁴ Aan de Gereformeerde universiteiten werd de hele dogmatiek behandeld door middel van deze disputaties⁵; zo ook in Leiden. Bij de afzonderlijke disputaties wordt steeds de naam van de voorzittende hoogleraar genoemd en de naam van de student die de disputatie hield. In het geval van *Disputatio XLVIII* (48) uit de herhaling in *Disputationum Theologicarum Repetitarum* uit 1642 is de hoogleraar bijvoorbeeld Antonius Thysius en de verdedigende student Johannes Beutacq (zie afb. 1). Disputaties waren in de zeventiende eeuw onderdeel van de studie van de theologiestudenten. Er bestaan twee soorten disputaties: de *disputatio sub praeside* en de *disputatio pro gradu*. Deze laatste was de disputatie die een student hield als hij ging promoveren. Een *disputatio pro gradu* werd door de student zelf geschreven, in

² P. van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw 'Synopsis Purioris Theologiae'* ('s Gravenhage 1931), p. 1

³ A.J. Lamping, *Johannes Polyander – Een dienaar van Kerk en Universiteit* (Leiden 1980), p. 100.

⁴ *Ibidem*, p. 2.

⁵ Van Asselt en Dekker (red.), *De Scholastieke Voetius*, p. 14-21.

tegenstelling tot de ‘normale’ disputaties.⁶ Bij een *disputatio sub praeside* moesten studenten bepaalde stellingen (theses) mondeling verdedigen, die ze meestal vooraf van de hoogleraar hadden opgekregen. Door het houden van deze disputaties oefenden de studenten zich in het Latijn en in welsprekendheid. Daarnaast gaf een disputatie hen meer inzicht in hun vakgebied. De verdediging van de theses gebeurde in het bijzijn van hoogleraren en medestudenten. Al vóór de disputatie werden de theses uitgegeven door de hoogleraren, waarna ze uitgedeeld werden aan studenten en hoogleraren.⁷ Tijdens de verdediging van de respondent werden zowel de tegenwerpingen als de antwoorden genoteerd door de hoogleraar. Deze vormde uiteindelijk ook een definitief antwoord op de vraagstelling. De op schrift gestelde tegenwerpingen en antwoorden werden aangeduid als *disputatio*.⁸ Het is niet duidelijk of de voorzittende hoogleraren de door de studenten gehouden disputaties corrigeerden en ze tenslotte hebben samengevoegd tot één handboek of dat de hoogleraren het handboek volledig zelf hebben geschreven. Enerzijds kan als argument voor het eerste genoemd worden dat de namen van de studenten wel worden genoemd bij iedere afzonderlijke disputatie. Anderzijds wordt er binnen de *Synopsis Purioris Theologiae* terug- en vooruitgewezen naar andere disputaties, wat erop zou kunnen wijzen dat het gehele boek de hoogleraren is geschreven. Daarbij komt het feit dat een disputatie vaak niet zozeer de mogelijkheid gaf aan de studenten om vragen te stellen aan de hoogleraar, maar juist andersom: de hoogleraar gebruikte een disputatie vaak om te controleren of de studenten de leerstof onder de knie hadden.⁹ Volgens J.M. Praamsma werden de stellingen voor een *disputatio sub praeside* geformuleerd naar aanleiding van een werkstuk dat door de voorzittende hoogleraar was geschreven.¹⁰ Deze twee laatste argumenten zouden pleiten voor een grote invloed van de hoogleraar op de inhoud van de *Synopsis Purioris Theologiae*.

Een disputatie in geprinte versie, zoals hij werd uitgedeeld aan medestudenten en andere toehoorders, bestond uit een voorblad met op de achterkant daarvan een pagina waarop de student het werk opdroeg aan enkele personen. Een disputatie begon doorgaans met een kort voorwoord waarin werd uitgelegd welk onderwerp er behandeld ging worden en de relatie van dit onderwerp met eerder behandelde onderwerpen. Op dit voorwoord volgde de eerste thesis, die vaak werd gebruikt als introductie van het onderwerp. De vragen die in de daaropvolgende theses werden

⁶ W.J. van Asselt en E. Dekker (red.), *De Scholastieke Voetius. Een luisteroefening aan de hand van Voetius' Disputationes Selectae* (Zoetermeer 1995), p. 14-21.

⁷ D. van Netten, ‘Uniek Utrechts drukwerk: disputaties uit de eerste halve eeuw van de universiteit’, in: M. van Egmond, B. Jaski en H. Mulder (ed.), *Bijzonder onderzoek: Een ontdekkingsreis door de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht* (Utrecht 2009), p. 56.

⁸ W.J. van Asselt, P.L. Rouwendal e.a., *Inleiding in de gereformeerde scholastiek* (Zoetermeer 1998), p. 57.

⁹ C.A. Tukker, ‘Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw’, *Theologia Reformata* 17 (1979) p. 237.

¹⁰ J.M. Praamsma, *De Universiteit als Vormingsinstituut – Deel 1 – Een traditie van eeuwen* (Utrecht 2006), p. 7.

behandeld, waren de standaard scholastieke vragen: *an sit* (of iets is), *quid sit* (wat iets is), *qualis* (van welke soort), *quantum* (hoeveel) en *quomodo* (hoe). De belangrijkste vraag hiervan was *quid sit*. Een disputatie bestond vaak voor het grootste deel uit het beantwoorden van deze vraag. Deze vraag werd in de Leidse disputaties vaak beantwoord aan de hand van de vier *causae* van Aristoteles: de *causa efficiens*, de *causa materialis*, de *causa formalis* en de *causa finalis*.¹¹

De *Synopsis Purioris Theologiae* werd aanvankelijk gepubliceerd naar aanleiding van de Dordtse Synode. De theologische faculteit van Leiden wilde hiermee aantonen dat zij gezuiverd was van Arminiaanse (Remonstrantse) invloeden. De eerste druk van de *Synopsis Purioris Theologiae* verscheen in 1625. Vervolgens zijn er nog vier uitgaven verschenen met disputaties over dezelfde onderwerpen, genaamd *Disputationum Theologicarum Repetitarum*, in 1632, 1642, 1652 en 1658. Tegen de tijd dat deze laatste twee herhalingen van de *Synopsis Purioris Theologiae* werden uitgegeven, was de invloed ervan al sterk afgenomen. Het handboek had tussen 1625 en 1650 de meeste invloed op de orthodoxie, met name in Nederland.¹²

De *Synopsis Purioris Theologiae* is dus jarenlang het standaardwerk geweest van de gereformeerde theologie in Nederland. Ze beschrijft de theologische opvattingen die vanaf de Synode van Dordrecht tot minstens 1658 gangbaar waren, hoewel haar invloed rond die tijd al sterk was afgenomen.¹³ Dr. C. Sepp (1820-1890) beschrijft de *Synopsis Purioris Theologiae* als volgt, vol lof:

*“Werkelijk is deze synopsis een voortreffelijk boek; wie met haren inhoud kennis maakt, spreekt nooit meer over de dorre dogmatiek der Dordsche vaders; integendeel: de synopsis is een model van ontwikkeling der kerkelijke leerbegrippen, naar den inhoud der H. Schrift en den consensus der oude kerk opgemaakt uit de schriften der voornaamste kerkvaders; de polemische toon is gematigd; de stijl en taal onberispelijk.”*¹⁴

Ook de bekende dogmaticus H. Bavinck had grote waardering voor de *Synopsis Purioris Theologiae*. Hij zorgde voor de uitgave van de zesde editie, waarvan hij ook het voorwoord schreef.¹⁵

¹¹ K.D. Stanglin, *The Missing Public Disputations of Jacobus Arminius – Introduction, Text, and notes* (Leiden 2010), p. 20-24.

¹² Tukker, 'Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw', p. 237-238.

¹³ Van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw 'Synopsis Purioris Theologiae'*, p. 83.

¹⁴ C. Sepp, *Het godgeleerd onderwijs in Nederland, gedurende de 16^e en 17^e eeuw* (Leiden 1874), p. 45-46.

¹⁵ Van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw 'Synopsis Purioris Theologiae'*, p. 1.

2. De auteurs van Disputatio XLVIII – De Disciplina Ecclesiastica en Disputatio LVII - De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica

De disputaties die in dit werkstuk nader onderzocht zullen worden, zijn *Disputatio LVII (57) De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica* (over de macht van de kerk in het toepassen van rechtspraak of over de kerkelijke tucht) van Arminius¹⁶, de eerste versie uit 1625 van *Disputatio XLVIII (48) De Disciplina Ecclesiastica* (over de kerkelijke tucht) en de derde herhaling van deze disputatie uit 1642 uit *Disputationum Theologicarum Repetitarum*. In hoofdstuk 1 is al aan de orde gekomen dat het niet geheel duidelijk is welke rol de hoogleraren speelden in het tot stand komen van de disputaties. Dat ze een rol speelden, is echter wel duidelijk. Dit hoofdstuk zal een biografische schets geven van de voorzittende hoogleraren van de disputaties.

Jacobus Arminius, opsteller van *Disputatio LVII (57) De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica* (voortaan aangeduid als D.LVII), werd in 1559 geboren in Oudewater. Zijn vader stierf rond de tijd dat Arminius werd geboren. Theodorus Aemilius, priester te Oudewater (geboortejaar onbekend -1574¹⁷) en daarna Rudolphus Snellius (1546-1613¹⁸) namen de voogdij over hem op zich. Snellius nam Arminius met zich mee naar Marburg om daar te studeren. In 1576 werd Arminius toegelaten als de twaalfde student van de twee jaar eerder opgerichte Universiteit van Leiden. Hij volgde hier de vakken die onderdeel uitmaakten van de *artes liberales* en theologielezingen. In 1582 meldde Arminius zich, op kosten van het Kramersgilde van Amsterdam, aan bij de Geneefse Academie onder Theodoor Beza met de belofte na zijn studie in de kerk in Amsterdam te komen werken. Met een korte periode in Basel als tussenstop, studeerde Arminius tot 1586 in Genève. In 1587 kwam hij zijn belofte aan het Kramersgilde na en werd predikant in Amsterdam. Rond 1590 begon Arminius te twijfelen aan de waarheid van Beza's predestinatieleer en begon hij te zoeken naar een Bijbelse visie op predestinatie.¹⁹ In 1602 was Gomarus nog de enige hoogleraar theologie in Leiden. Hoewel sommigen bezwaar hadden tegen de leer van Arminius, vroeg Gomarus hem om hoogleraar te worden in Leiden. In 1603 hield Arminius zijn inauguratierede, *De natura Dei*, in Leiden. Tijdens zijn werkzaamheid als hoogleraar in Leiden hield hij disputaties over de predestinatie, waarop Gomarus zijn eigen standpunten met betrekking tot de predestinatie verdedigde in een disputatie. Hier kwamen de eerste tekenen van onenigheid tussen de twee

¹⁶ Uit: Iacobi Arminii, *Disputationes publicae et privatae* (Leiden 1614), p. 136-144 (Disputationum Privatarum).

¹⁷ Biografisch Portaal: <http://www.biografischportaal.nl/persoon/66723594> (07-04-2011)

¹⁸ Ibidem: <http://www.biografischportaal.nl/persoon/62869781> (07-04-2011)

¹⁹ W. den Boer, *God's Twofold Love: The theology of Jacob Arminius (1559-1609)* (Göttingen 2010), p. 13-14.

hoogleraren aan het licht. Deze onenigheid gaf uiteindelijk zoveel onrust in de kerken, dat de classis Dordrecht de Synode van Zuid-Holland verzocht om er een einde aan te maken. Om inmenging van de Synode te voorkomen, tekenden Gomarus en Arminius een verklaring waarin stond dat ze het met elkaar eens waren met betrekking tot de fundamentele leerstellingen. Toch zond de Synode van Zuid-Holland een aantal curatoren naar Leiden die de faculteit verschillende vragen voorlegden. De theologische faculteit weigerde echter hieraan mee te werken. Deze vragen hadden voornamelijk betrekking op de relatie tussen uitverkiezing en geloof, de erfzonde, goede werken, et cetera. Arminius wist deze vragen echter te bemachtigen. Hij antwoordde in een geschrift (*Responsio ad questiones novem*) bevestigend op de vraag of God, als Hij alle dingen bepaalt en leidt (dus ook zondige menselijke handelingen die tot het goede leiden), de bewerkstelliger van zonde is. De antwoorden van Arminius gaven de curatoren van de Synode genoeg informatie over de controversen waarin Arminius verzeild was geraakt. In reactie hierop kwam er een Synode waarbij zowel Gomarus en Arminius als ook Wtenbogaert, Bogerman en Lubbertus aanwezig waren. Tijdens deze Synode nam de onenigheid alleen maar toe. De onenigheid en de beschuldigingen verspreidden zich tot buiten de grenzen van de Nederlanden. Arminius en Wtenbogaert deden er alles aan om deze beschuldigingen tegen te spreken. Uiteindelijk werden Arminius en Gomarus voor de Hoge Raad geroepen om hun leerstellingen te verdedigen en om tot een compromis te komen. Het oordeel van de Hoge Raad luidde dat de fundamentele leer van de redding niet in het geding was in de leer van Arminius. Gomarus reageerde hierop door te zeggen dat hij niet voor Gods rechttertroon zou durven verschijnen met uitspraken als die van Arminius. Arminius zei hierop dat hij niet afweek van de Schrift of van enige geloofsbelijdenis en dat hij zijn stellingen op ieder moment zou kunnen verdedigen tegenover een nationale of provinciale Synode of tegenover de Staten van Holland. Dit laatste gebeurde in oktober van het jaar 1608, toen Arminius zijn stellingen verklaarde tegenover de Staten van Holland. Deze stellingen werden gepubliceerd onder de naam *Verklaringhe* en waren het laatste werk van Arminius' hand. In 1609 overleed Arminius op vijftigjarige leeftijd.²⁰ Wat betreft de disputatie *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica*, bestaat enige onduidelijkheid wanneer deze is geschreven. Sommigen stellen dat deze disputatie, behorend tot de 'private' disputaties van Arminius, is geschreven vóór Arminius hoogleraar werd in Leiden. Het is echter niet duidelijk welke bedoeling Arminius heeft gehad met het schrijven van private disputaties over allerlei theologische onderwerpen. Het is wel duidelijk dat ze een systematisch overzicht geven van de theologie.²¹

²⁰ Den Boer, *God's Twofold Love*, p. 16-22.

²¹ Ibidem, p. 32-33.

Antonius Walaeus, voorzittend hoogleraar van de eerste versie van *De Disciplina Ecclesiastica* uit 1625 (voortaan aangeduid als D.1625), werd geboren op 3 oktober 1573 te Gent. Toen de hertog van Parma naderde, vluchtten zijn ouders naar Walcheren.²² Hier ging hij naar de Latijnse school te Middelburg, waarna hij in 1596 in Leiden ging studeren.²³ Deze studie in de theologie in Leiden was voor hem mogelijk gemaakt door de Staten van Zeeland. Na zijn driejarige studie ondernam hij in 1599 een reis door Frankrijk, Zwitserland en Duitsland.²⁴ Van 1602 tot 1605 was hij vervolgens predikant in Koudekerke. Daarnaast gaf hij lezingen aan de Illustere School in Middelburg.²⁵ In 1609 werd Gomarus, die de hospes was geweest van Walaeus in de tijd dat deze in Leiden studeerde, hoogleraar in Middelburg. De verstandhouding tussen Walaeus en Gomarus was zo slecht, dat Gomarus verhinderde dat Walaeus zijn ambtgenoot werd. Gomarus heeft hier later zijn verontschuldigen voor aangeboden.²⁶ In 1615 schreef Walaeus een boek dat de verhouding tussen het kerkelijke ambt en het ambt van de overheid weergeeft: *Het Ampt der kerckendienaren*.²⁷ Hij ziet de relatie tussen kerk en overheid als wederzijdse ondergeschiktheid. Hij bedoelt hiermee dat de overheid zich niet mag bemoeien met kerkelijke zaken, zoals de sacramenten en de kerkelijke tucht. De overheid moet zich hierin schikken naar het oordeel van de kerkdienaren. Andersom moeten kerkdienaren gehoorzaam zijn aan de overheid als het op politieke zaken aankomt. De kerkdienaren mogen de overheid wel aanspreken als het op de bevordering van de christelijke uitoefening van het overheidsgezag aankomt.²⁸ In 1617 vroeg Prins Maurits Walaeus naar Den Haag te komen om hem raad te geven in de kerkelijke strijd die was ontstaan naar aanleiding van de Remonstrantse leer. Zelf had Walaeus vrijwel geen aandeel in deze strijd. Walaeus ging voor twee maanden naar Den Haag, maar bedankte voor het hofpredikerschap. Op de Synode van Dordrecht was Walaeus aanwezig als officieus hoogleraar. Hij was voorstander van het infralapsarisme²⁹ en had voornamelijk een rol als exegeet van het Nieuwe Testament. Na de Synode van Dordrecht werd Walaeus in 1619 tot hoogleraar benoemd in Leiden. Zijn inaugurele rede had de titel *Oratio de recta*

²² Van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw 'Synopsis Purioris Theologiae'*, p. 55.

²³ Tukker, 'Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw', p. 248.

²⁴ L.J. Joosse, *Reformatie en zending. Bucer en Walaeus: vaders van reformatorische zending* (Goes 1988), p. 99.

²⁵ Tukker, 'Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw', p. 248.

²⁶ Van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw 'Synopsis Purioris Theologiae'*, p. 56.

²⁷ Tukker, 'Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw', p. 249.

²⁸ Joosse, *Reformatie en zending*, p. 100.

²⁹ "Het infralapsarisme leert dat God eerst besloot mensen te scheppen en hun val toe te laten, en pas daarna te verkiezen; dit in tegenstelling tot het supralapsarisme. Rond de synode van Dordrecht maakten de aanhangers van het remonstrantisme vooral bezwaar tegen het supralapsarisme, omdat deze leer deterministisch zou zijn. De Dordtse Leerregels zijn in infralapsarische geest opgesteld. Het verschil is gering en werd kerkelijk nimmer op de spits gedreven. Een gevolg van het verschil is dat infralapsariërs de verkiezing doorgaans zien als een daad van genade en de verwerping als een daad van recht, terwijl supralapsariërs beide zien als een daad van Gods soevereiniteit." Uit: G. Harinck e.a. (red.), *Christelijke Encyclopedie* (Kampen 2005)

institutione studii Theologici. Hij is daarna twintig jaar in Leiden werkzaam geweest en is in die tijd drie keer rector geweest. Hij heeft daarnaast een grote rol gespeeld in de totstandkoming van de Statenvertaling. Bij het vertalen van de bijbel verving hij Hermannus Faukelius, die in 1625 was overleden.³⁰ Antonius Walaeus is op 9 juli 1639 tenslotte overleden.³¹ De respondent bij de disputatie van Walaeus was Johannes Livensius.

De voorzittend hoogleraar bij *De Disciplina Ecclesiastica* uit 1642 (voortaan aangeduid als D.1642) zoals die in *Disputationum Theologiarum Repetitarum* is opgenomen, was Antonius Thysius. Thysius werd op 9 augustus 1565 geboren in Antwerpen. In 1580 ging hij met zijn voormalige rector Vulcanius naar Leiden en studeerde daar letteren, wiskunde en theologie. Hierna volgde een periode van veel reizen. Hij ging naar Neustadt, Frankenthal en Genève en vervolgens naar Lausanne, Bern, Zürich en Bazel. Met Straatsburg als tussenetappe ging hij daarna naar Heidelberg, waar hij bevriend raakte met Gomarus. Vanuit Heidelberg ging hij naar Oxford en Cambridge, waarna hij drie maanden predikant is geweest in Haarlem. Na het overlijden van zijn vader ging hij naar Frankfurt am Oder, waarna hij terugging naar de Nederlanden. Tussen 1594 en 1595 werd hij twee keer beroepen in Dordrecht, maar hij nam beide beroepen niet aan. Hij ging in plaats daarvan naar Frankrijk, waar hij veel deelnam aan theologische disputen.³² C.A. Tukker schrijft over Thysius: *“Wij krijgen de indruk dat Thysius’ reislustige natuur invloed heeft uitgeoefend op zijn besluit, zich niet te vast en voor al te lange tijd aan een gemeente te binden”*.³³ Gomarus beval Thysius in 1601 aan als hoogleraar aan de hogeschool van Harderwijk. Hier is hij tot 1619 hoogleraar geweest. In de tussentijd beval hij in 1602 Gomarus aan als hoogleraar in Leiden, een besluit waar hij later op is teruggekomen door onenigheid over de leer van Arminius. In 1612 al probeerde Thysius een Synode bijeen te brengen. Toen uiteindelijk de Synode in Dordrecht in 1618 werd gehouden, nam hij daar deel aan. In deze synode sprak hij zich uit tegen de Remonstrantse leer en nam hij deel aan het opstellen van de tekst van de ‘vijf artikelen tegen de Remonstranten’ (of de Dordtse Leerregels), die onderdeel werd van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Na de Synode van Dordrecht werd Thysius in 1619 benoemd tot hoogleraar in Leiden, waar hij vervolgens nog 20 jaar werkte. Thysius overleed op 7 november 1665 en werd door Trigland herdacht in een lijkrede.³⁴ De respondent bij de disputatie van Thysius was Johannes Beutacq.

³⁰ <http://www.statenvertaling.net/vertalers.html> (24-05-2011)

³¹ Van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw ‘Synopsis Purioris Theologiae’*, p. 56-57.

³² Tukker, ‘Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw’, p. 246.

³³ Ibidem, p. 246.

³⁴ Van Itterzon, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw ‘Synopsis Purioris Theologiae’*, p. 57-58.

3. De kerkelijke tucht

Disputatio XLVIII, zowel de eerste versie ervan uit de *Synopsis Purioris Theologiae* als de derde herhaling uit *Disputationum Theologicarum Repetitarum* en *Disputatio LVII* van Arminius behandelen alle drie hetzelfde onderwerp: de kerkelijke tucht. Dit hoofdstuk zal ingaan op de oorsprong van de kerkelijke tucht en de rol die zij heeft gespeeld tijdens en na de Reformatie. Vervolgens zal de aandacht gericht worden op de rol die de kerkelijke tucht speelt in de *Synopsis Purioris Theologiae*.

De kerkelijke tucht is een instelling die ook in de oude kerk al werd toegepast.³⁵ In de geschiedenis van de kerk heeft men zich beroepen op verschillende Bijbelteksten om de toepassing van de kerkelijke tucht te rechtvaardigen. Zo staat in Mattheüs 18:15-18:

‘Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft, ga heen en bestraf hem tussen u en hem alleen; indien hij u hoort, zo hebt gij uw broeder gewonnen. Maar indien hij u niet hoort, zo neem nog een of twee met u; opdat in den mond van twee of drie getuigen alle woord besta. En indien hij denzelven geen gehoor geeft; zo zeg het der gemeente; en indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zo zij hij u als de heiden en de tollenaar. Voorwaar zeg Ik u: Al wat gij op de aarde binden zult, zal in den hemel gebonden wezen; en al wat gij op de aarde ontbinden zult, zal in den hemel ontbonden wezen.’
(Statenvertaling)

Deze tekst wordt als de voornaamste opdracht gezien om kerkelijke tucht uit te voeren. Uit deze Bijbelverzen werd geconcludeerd dat de macht van de kerk dient tot opbouw van de gemeente van Christus. De kerkelijke tucht dient tot heil van zondaren, als troost en als vermaning. Deze macht wordt uitgeoefend in de naam van Jezus Christus.³⁶ Hij gaf Zijn discipelen een buitengewone macht om te bepalen of men uitgesloten of toegelaten werd tot het Koninkrijk van de hemelen. Daarnaast beriep men zich op verschillende andere Bijbelteksten uit het Oude Testament om te bewijzen dat de tucht niet alleen nuttig, maar ook noodzakelijk is. In deze Bijbelteksten komt naar voren dat God een vorm van tucht instelde om zo Zijn volk te beschermen. Zo wordt Deuteronomium 7:1-11 genoemd, waarin God Zijn volk beschermde tegen de omwonende Kanaänitische volken door godslasteraars, afgodendienaars en andere overtreders uit het midden van zijn volk te weren. Ook de synagogale tucht wordt als voorbeeld genoemd van de noodzakelijkheid van de tucht. Deze vorm van tucht ontstond tijdens de ballingschap van het Joodse volk om het voor vermenging met andere volken te

³⁵ H. Bouwman, *De Kerkelijke Tucht* (Kampen 1911), p. 41.

³⁶ *Ibidem*, p. 12-13.

bewaren. In deze vorm van tucht zijn drie ‘fasen’ te onderscheiden, namelijk de lichte straf, de zwaardere straf en tenslotte de afsnijding.³⁷

Tijdens en na de Reformatie in de 16^e eeuw gingen de hervormde kerken steeds meer over tot het opstellen van kerkordes.³⁸ Hervormers zoals Luther, Melanchthon, Zwingli, Bullinger, Bucer, Farel en Calvijn hebben zich beziggehouden met allerlei vragen omtrent de kerkelijke tucht.³⁹ Vooral Calvijn hechtte groot belang aan deze vorm van tucht. Hij schreef in een brief aan Farel:

‘Toen ik de raad van de stad mijn diensten aanbood, heb ik verklaard, dat de Kerk niet bestaan kon, indien niet een bepaalde tucht werd ingevoerd, zoals deze naar Gods woord ons voorgeschreven is en in de oude Kerk werd nagestreefd.’⁴⁰

De uiteindelijke vormgeving van de gereformeerde leer vond plaats naar aanleiding van de Synode van Dordrecht.⁴¹ Echter, al vóór deze Synode vond de uitvoering van de kerkelijke tucht regelmatig plaats. Zo werd ook op de Synode van Emden in 1571 over de kerkelijke tucht gesproken.⁴² In de geschiedenis van de gemeente van Emden zijn verschillende gevallen bekend van zondaren die openbare schuldbelijdenis deden en zo weer met de gemeente verzoend werden. Deze openbare schuldbelijdenis had als doel dat de gemeente zou zien dat de zondaar berouw had van zijn zonden en hem zo weer op zou nemen.⁴³ Ook rond de meningsverschillen tussen de gereformeerden en de remonstranten is sprake geweest van de uitoefening van kerkelijke tucht. Toen Uytenbogaert in 1610 de Remonstrantie had ingediend, besloten kerkenraden en predikanten dat aanhangers van deze Remonstrantie streng vermaand zouden worden.⁴⁴ Toen de Remonstranten in 1617 zelf diensten begonnen te houden, was er ook enige oproer binnen de kerk. Vergaderingen van remonstranten werden al snel verboden, omdat *‘volgens het avondmaalsformulier alle lidmaten worden afgehouden die tweedracht, sektevorming en mouterij in kerkelijke of wereldlijke zaken trachtten aan te richten’*. Na de Synode van Dordrecht werd er, althans in Amsterdam, bijzonder voorzichtig omgegaan met remonstranten. Velen van hen mochten weer tot de gemeente toetreden. Alleen diegenen die hardnekkig aan de dwaalleer vast bleven houden, werden uiteindelijk afgesneden van de kerkelijke gemeenschap.⁴⁵

³⁷ J. Jansen, *Korte verklaring van de kerkenordening* (Kampen 1923), p. 311.

³⁸ K. Harmannij, *Wegwijs in de kerkorde* (Barneveld 1990), p. 11.

³⁹ J. Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn* (Kampen 1969), p. 13-60.

⁴⁰ P. van Dijk, *Kerkelijke tucht als remedie* (Amsterdam 1944), p. 34.

⁴¹ H. Schokking, *De leertucht in de gereformeerde kerk van Nederland tusschen 1570 en 1620* (Amsterdam 1902), p. 2.

⁴² H. Roodenburg, *Onder censuur* (Hilversum 1990), p. 115.

⁴³ J. Becker, *Gemeindeordnung und Kirchenzucht: Johannes a Lascos Kirchenordnung für London (1555) und die reformierte Konfessionsbildung* (Leiden 2007), p. 209.

⁴⁴ Ibidem, p. 191.

⁴⁵ Ibidem, p. 193-194.

In de Synode van Dordrecht van 1618 en 1619 werd de Dordtse Kerkorde opgesteld. Deze orde stelde de regels ten aanzien van de kerkelijke tucht vast in de artikelen LXXI (66) tot en met LXXXI (81).⁴⁶ Hierin wordt in elf stellingen uiteengezet dat de kerkelijke tucht een geestelijke straf is en bestaat naast de burgerlijke straf, die bedoeld is om de kerk van 'ergernissen' te zuiveren. Met iemand die in onzuiverheid leeft, moet gehandeld worden overeenkomstig de voorschriften in Mattheüs 18. Verborgene zonden hoeven niet voor de kerkenraad gebracht te worden als de zondaar er berouw over heeft betoond. Openbare zonden moeten echter wel voor de kerkenraad gebracht worden. Als een persoon blijft volharden in zijn zonde, moet hij van het Heilig Avondmaal afgehouden worden. Als hij dan na verschillende vermaningen nog geen berouw heeft getoond, zal deze persoon van de gemeente van Christus afgesneden worden. Dit kan alleen gebeuren met toestemming van de classis. Als iemand na deze afsnijding toch berouw toont, kan hij door middel van een formulier en openlijke verklaring van zijn bekering weer deelnemen aan het Heilig Avondmaal. Wanneer ouderlingen of diakenen in zonde volharden, zullen ze van hun taak ontzet worden. Predikanten die in zonde vallen, worden tijdelijk uit hun ambt gezet en kunnen met instemming van de classis van hun dienst afgezet worden. De Dordtse Kerkorde noemt hierbij verschillende ernstige zonden die hiertoe aanleiding kunnen zijn.

Dit gedeelte van de Dordtse Kerkorde stelt dus duidelijk de regels die in acht moeten worden genomen bij het uitoefenen van de kerkelijke tucht. Het is niet verwonderlijk dat kerkelijke tucht 'in enge zin', zoals beschreven in de Dordtse Kerkorde, over het algemeen vooral werd gezien als een straf. Met name artikel LXXI wil daarom duidelijk maken dat de kerkelijke tucht niet alleen het straffen omvat, maar juist ook maatregelen die worden getroffen om straffen onnodig te maken. Over het algemeen is leertucht of kerkelijke tucht in ruime zin iedere vorm van inspanning die een kerk aanwendt om de zuiverheid van haar leer te waarborgen.⁴⁷ De kerkelijke tucht kon dan ook alleen toegepast worden op belijdende leden van de kerk, die zich dus vrijwillig hadden onderworpen aan deze vorm van tucht. Om de viering van het Heilig Avondmaal zo zuiver mogelijk te houden, werden zij afgehouden van het avondmaal. Als ze volhardden in het zondigen, moesten ze worden afgesneden van de christelijke gemeenschap.⁴⁸ Deze kerkelijke tucht in engere zin wordt gekenmerkt door de drie stadia, ook wel 'trappen' genoemd. Deze worden niet als zodanig benoemd in de artikelen van de Dordtse Kerkorde, maar kunnen wel onderscheiden worden. Bij de eerste trap van de kerkelijke tucht moest de predikant op de kansel de zonden benoemen van het onder censuur geplaatste gemeentelid. De predikant mocht in dit stadium nog niet de naam van de zondaar

⁴⁶ Zie bijlage 1.

⁴⁷ Schokking, *De leertucht in de gereformeerde kerk van Nederland tusschen 1570 en 1620*, p. 4-5.

⁴⁸ Roodenburg, *Onder censuur*, p. 14.

noemen, om deze nog niet in een al te kwaad daglicht te stellen. Bij de tweede trap moest de predikant de zondaar wel bij name noemen. Bij de derde trap, die uit twee delen bestond, werd er eerst op de kansel vermeld dat men aanstalten maakte om de zondaar uit de gemeente te verbannen. Als de zondaar dan nog geen berouw toonde en geen van de andere gemeenteleden het voor hem opnam, werd hij ook echt uit de gemeente verstoten. Voor deze derde trap was echter wel de toestemming van de classis een vereiste.⁴⁹ De gemeente werd bij iedere trap opgeroepen om te bidden voor de zondaar en om hem te vermanen. Zeker tussen de tweede en derde trap was dat het geval; de kerkenraad mocht de periode tussen deze twee trappen zo lang laten duren als zij wilde.⁵⁰ De kerkelijke tucht werd vaak 'remedie' genoemd en de uiteindelijke verbanning of excommunicatie de 'uiterste remedie'.⁵¹ Wat betreft de zonden die ervoor zorgden dat iemand onder censuur kwam te staan, kan men twee categorieën onderscheiden: niet-openbare of verborgen zonden en openbare zonden. Onder verborgen zonden verstond men zonden waarvan slechts enkele gemeenteleden op de hoogte waren. Deze zonden waren dus niet helemaal verborgen, maar ook niet bekend aan de hele gemeente. De openbare zonden waren openbaar bedreven zonden of zonden die bedreven waren tegen een groot deel van de gemeente.⁵²

In de *Synopsis Purioris Theologiae* en de herhalingen daarvan in uitgaven van *Disputationum Theologiarum Repetitarum* neemt de kerkelijke tucht een vaste plek in. In *Disputatio XLVIII – De Disciplina Ecclesiastica* wordt steeds de kerkelijke tucht behandeld, onder leiding van verschillende hoogleraren. In de eerste versie uit de *Synopsis Purioris Theologiae* en D.1642 zijn dat bijvoorbeeld respectievelijk Johannes Walaeus en Antonius Thysius. De disputatie over de kerkelijke tucht bevindt zich in het gedeelte van de *Synopsis Purioris Theologiae* dat handelt over de kerk en wordt voorafgegaan door disputaties over de sacramenten, te beginnen met *De Sacramentis in genere*. Hierna volgen disputaties over het sacrament van de doop en het Heilig Avondmaal. Ook worden er nog twee disputaties gewijd aan de misvattingen van de Rooms-Katholieken. De kerkelijke tucht vindt zijn plaats tussen de bepalingen die beschrijven hoe de kerk eruit zou moeten zien.⁵³

⁴⁹ Ibidem, p. 115-116.

⁵⁰ Schokking, *De leertucht in de gereformeerde kerk van Nederland tussen 1570 en 1620*, p. 304.

⁵¹ Ibidem, p. 266.

⁵² Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, p. 89-91.

⁵³ J. Polyander, A. Rivetus, A. Walaeus en A. Thysius, *Synopsis Purioris Theologiae quinquaginta duabus comprehensa* (Leiden 1625), catalogus disputationum (paginanummer onbekend).

4. Opbouw en inhoud Disputatio LVII – *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu Disciplina Ecclesiastica*

Disputatie 57⁵⁴ uit Arminius' *Disputationes (magnam partem S. Theologiae completentes) publicae et privatae* handelt over de kerkelijke tucht. De titel betekent: 'over de macht van de kerk in het rechtspreken, of de kerkelijke tucht'. In dit hoofdstuk zullen de opbouw en de inhoud van bovenstaande disputatie aan de orde komen.

In D.LVII wordt in vijftien stellingen een uiteenzetting gegeven van de kerkelijke tucht. D.LVII begint met een introductie. Hierin wordt gezegd dat een maatschappij niet kan bestaan zonder dat iedereen die er deel van uitmaakt onderworpen is aan een vorm van rechtspraak of tucht. Zo moet ook tucht worden uitgeoefend in de kerk. In stelling 2 wordt benadrukt dat de kerkelijke tucht een geestelijke macht is. Ze is van toepassing op het geestelijke leven en niet op het natuurlijke. De kerkelijke tucht is een dienende macht, die tot opbouw, bevestiging en verbetering van de christelijke gemeente dient. Aangezien deze macht geestelijk is, is het doorgaans niet de bedoeling dat het lichaam ermee gepijnigd wordt. Een uitzondering wordt gemaakt, wanneer de magistraat hiertoe opdracht geeft om een overtreder tot berouw te dwingen. Stelling 3 zegt dat de kerkelijke tucht een macht is van de kerk die vermaant en aanspoort tot bekering wanneer een gemeentelid in zonde is gevallen. Als diegene koppig volhardt in het zondigen, moet hij geëxcommuniceerd worden. Dit komt de hele kerk en de zondaar zelf ten goede en is een voorbeeld voor diegenen die niet bij de christelijke gemeente horen.

In stelling 4 gaat Arminius verder over het *object* van de kerkelijke tucht. Tegen wie moet de kerkelijke tucht uitgeoefend worden? Arminius noemt hier alle personen die door de doop aan de kerk verbonden zijn en die in staat zijn om zichzelf te corrigeren door middel van deze tucht. In deze zelfde stelling wordt ook de *causa* genoemd van de kerkelijke tucht, namelijk overtredingen betreffende de leer, ernstige ketterijen, moraal en andere aspecten van het christelijke leven. Als voorwaarde noemt Arminius in stelling 5 dat deze zonden wel echt gepleegd moeten zijn. De zondaar zelf moet ervan op de hoogte zijn dat hij een overtreding heeft begaan en het moet duidelijk zijn dat zijn daden ook echt zondig zijn volgens het woord van Christus. Wat betreft de innerlijke zonden: die kan alleen God beoordelen. In stelling 6 zegt Arminius dat de wetten in alle ijver, vriendelijkheid en discretie moeten worden nageleefd. Als het gepast is, mag er enige strengheid aan te pas komen. Het doel van de kerkelijke tucht is de redding van de zondaar, tot eer van God en Christus.

⁵⁴ Zie bijlage 4.

Stelling 7 gaat in op de twee kanten van de kerkelijke tucht: aansporing en bestraffing door woorden en de beroving van de uiterlijke aspecten die toebehoren aan het leven in de kerkelijke gemeenschap. De in stelling 7 genoemde vermaningen worden nader toegelicht in stelling 8. Deze vermaningen moeten namelijk zorgvuldig worden geformuleerd. Daarbij moet men letten op de persoon die wordt vermaand (leeftijd, geslacht en conditie), de zonden die zijn begaan en op welke manier die zonden zijn begaan. Hierover gaat Arminius verder in stelling 9 tot en met 11. Er is sprake van verborgen en openbare zonden. Van verborgen zonden is sprake wanneer het een zonde van een individu tegen een ander individu betreft. Bij deze zonden moet men handelen zoals in Mattheüs 18 is beschreven. Een zogenaamde ‘clandestiene’ of ‘verhulde’ zonde ziet Arminius als een zonde waarbij zeer weinig mensen betrokken zijn. Degenen die ervan op de hoogte zijn, moeten de zonde bestraffen. Als een van de leiders van de kerk op de hoogte is van deze zonde, speelt hij een rol in deze bestraffing. Hij mag er echter niet met zijn collega’s over spreken. Een openbare zonde is bekend bij meerdere mensen. Arminius laat het in het midden of deze openbaarheid is ontstaan na het begaan van de zonde of dat een openbare zonde ook in het openbaar is begaan.

In de stellingen 12 tot en met 15 beschrijft Arminius hoe er gehandeld moet worden bij de uitoefening van de kerkelijke tucht. Als een zonde bekend is bij een (klein) deel van de kerkelijke gemeente, is het voldoende wanneer de zondaar vermaand wordt door de kerkenraad en eventueel enkele personen die van de zonde op de hoogte zijn. Als een zonde echter bij de gehele kerk bekend is, moet een zondaar ook vermaand worden voor het oog van de gehele gemeente. Hierdoor zal de zondaar beschaamd worden en zal hij de rest van de gemeente ervan weerhouden ook in zonde te vallen. Als een zondaar ‘per ongeluk’ heeft gezondigd of niet diep in zondige praktijken verstrikt is geraakt, kan deze vermaning wel enigszins draaglijker worden gemaakt voor de zondaar. Als een zondaar na deze eerste vermaning zijn leven niet betert, moeten de vermaningen af en toe herhaald worden. Dit zal zo doorgaan tot de zondaar openbare schuldbelijdenis doet. Als de zondaar echter alle vermaningen van de kerk in de wind slaat en hardnekkig blijft zondigen, moet de kerk overgaan tot bestraffing. De zondaar wordt dan uitgesloten van het Heilig Avondmaal en van de kerk zelf. Dit betekent ook dat alle gemeenschap en omgang met deze persoon wordt vermeden. Alle machtsbanden of familiebanden blijven echter, ondanks excommunicatie, intact. Het volk moet nog steeds gehoorzamen aan een geëxcommuniceerde prins en een vrouw mag niet scheiden van haar geëxcommuniceerde man. In stelling 15 gaat Arminius nog in op de omvang van de excommunicatie. Sommigen zeggen dat een geëxcommuniceerde alleen is uitgesloten van het Heilig Avondmaal. Anderen zien een tweedeling: uitsluiting van de sacramenten (de kleine ban) en tenslotte uitsluiting van de gehele gemeenschap van de gelovigen (de grote ban). Sommigen erkennen ook alleen de grote ban, omdat een zondaar die het Heilig Avondmaal niet waardig is, ook de rest van de kerkelijke

gemeenschap niet waardig is. Arminius laat hierbij in het midden welke visie hij deelt: hij laat de beslissing over aan wijze en geleerde mensen die kunnen beslissen wat het beste voor de kerk is.

In de afsluiting van D.LVII stelt Arminius nog dat excommunicatie vermeden moet worden op plaatsen waar een schisma dreigt. Ook als er vervolging dreigt los te barsten in reactie op een excommunicatie, kan excommunicatie beter vermeden worden.

De opbouw van *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu Disciplina Ecclesiastica* ziet er in grote lijnen als volgt uit:

Introductie	Noodzakelijkheid van de tucht. Iedere maatschappij kent een vorm van rechtspraak of tucht, zo ook de kerk.	Stelling 1
Definitie – Tucht als geestelijke macht	De kerkelijke tucht is een geestelijke macht. Zij heeft betrekking op het geestelijke en niet op het natuurlijke leven.	Stelling 2
Definitie - Tucht als dienende macht	De tucht dient tot opbouw van de kerkelijke gemeenschap.	Stelling 2
Definitie	De kerkelijke tucht vermaant en spoort aan tot bekering. Dit is tot opbouw van de gemeente en tot eer van God.	Stelling 3
Object: tegen wie	Iedereen die door de doop aan de kerk verbonden is en in staat is zichzelf te corrigeren door middel van de kerkelijke tucht.	Stelling 4
Causa: welke zonden	Tegen overtredingen in de leer, in moreel opzicht, in ketterijen en in andere aspecten van het christelijke leven.	Stelling 4
Forma: duidelijkheid	De zondaar moet van zijn overtreding op de hoogte zijn en deze overtreding moet echt een overtreding zijn volgens de Bijbel. God oordeelt over verborgen zonden.	Stelling 5
Forma: doel	De kerkelijke tucht moet in alle ijver, vriendelijkheid en discretie uitgeoefend worden. Het doel is immers de redding van de zondaar.	Stelling 6
Forma: tweeledig	De kerkelijke tucht is tweeledig: <ul style="list-style-type: none"> - Aansporing en vermaning door woorden. - Beroving van de kerkelijke/geestelijke gemeenschap. De vermaningen moeten worden aangepast aan de persoon, de zonden en de manier waarop de zonden zijn gepleegd.	Stelling 7 en 8
Forma: handelswijze	Bij verborgen zonden: volgens de regel in Mattheus 18. Bij 'verhulde' zonden: bestraffing door de kerkenraad, eventueel in het bijzijn van enkele personen die van de zonde op de hoogte zijn. Bij openbare zonden: openbare schuldbelijdenis voor het oog van de hele gemeente. Algemeen: na de eerste vermaning volgen nog enkele vermaningen. Als de zondaar hardnekkig volhoudt in zijn zonde, zal hij geexcommuniceerd worden.	Stelling 9 t/m 13
Forma: omvang van de excommunicatie (1)	De zondaar wordt uitgesloten van de gehele kerkelijke gemeenschap, ook in het burgerlijke leven. Natuurlijke banden (man/vrouw, heerser/onderdanen) blijven wel bestaan.	Stelling 14
Forma: omvang van de excommunicatie (2)	Arminius laat in het midden of excommunicatie alleen uitsluiting van het Heilig Avondmaal inhoudt en/of uitsluiting van de gehele kerkelijke gemeenschap. Hierover bestaat verschil van mening.	Stelling 15
Afsluiting	Wanneer een schisma of vervolging dreigt, moet excommunicatie vermeden worden.	

5. Disputatio XLVIII – De Disciplina Ecclesiastica (1625)

Disputatio XLVIII De Disciplina Ecclesiastica, voorgezeten door Antonius Walaeus, uit de *Synopsis Purioris Theologiae*⁵⁵ geeft in 59 stellingen een uitgebreide uiteenzetting van de Gereformeerde leer met betrekking tot de kerkelijke tucht. In dit hoofdstuk wordt de opbouw en inhoud van D.1625 doorgenomen om een beeld te krijgen van de toenmalige meningen over de kerkelijke tucht.

Stellingen 1 en 2 van deze disputatie vormen de introductie op het onderwerp van de kerkelijke tucht. Stelling 1 geeft de noodzakelijkheid van tucht weer. Geen enkele menselijke gemeenschap kan zonder wetten en tucht bestaan en zo ook de kerkelijke gemeenschap niet. In stelling 2 wordt het begrip ‘kerkelijke tucht’ geïntroduceerd. Vervolgens worden in stelling 3 tot en met 10 verschillende aspecten van de kerkelijke tucht genoemd, die samen de definitie ervan vormen. Hiermee begint de beantwoording van de vraag wat de kerkelijke tucht is. De *Synopsis Purioris Theologiae* maakt in haar definitie van de kerkelijke tucht onderscheid tussen twee ‘sleutels’. De ene sleutel is de verkondiging van het woord en de andere sleutel is de uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap. Deze tweede sleutel is de ‘tucht in engere zin’.⁵⁶ Wat betreft de eerste sleutel, de sleutel van het woord: deze vorm van tucht is een plicht van de hele kerk, die uitgeoefend wordt onder gezag van Jezus Christus. Alle kerkleden moeten elkaar vermanen, opwekken en vertroosten, met name de predikanten. De tweede sleutel is de tucht in engere zin, dat wil zeggen: de tucht die dient als bestraffing of vermaning bij zonden. De definitie van de tucht in engere zin wordt gegeven in stelling 9. Dit is namelijk de vorm van tucht die uitgeoefend wordt wanneer iemand de vermaningen van de kerk, zowel privé als openbaar, in de wind slaat en hardnekkig blijft zondigen. Die persoon zal dan voor de kerk in naam van God worden uitgesloten van de kerkelijke gemeenschap, totdat hij eventueel berouw toont en weer met God en de kerk verzoend kan worden. In stelling 10 tot en met 17 worden de Bijbelteksten uit zowel het Oude- als het Nieuwe Testament genoemd waarin wordt gerefereerd aan de (kerkelijke) tucht, met als conclusie dat iemand die niet gelooft dat de macht van de tucht aan de kerk is gegeven, ernstig dwaalt. Stellingen 18 en 19 maken duidelijk dat de kerkelijke tucht een geestelijke macht is en geen politieke macht. De overheid kan niet rechtspreken in gevallen van kerkelijke tucht. De stellingen 1 tot en met 19 geven dus in grote lijnen weer wat de kerkelijke tucht precies is en waarop deze gebaseerd is.

⁵⁵ Zie bijlage 2.

⁵⁶ H. Schokking, *De leertucht in de gereformeerde kerk van Nederland tusschen 1570 en 1620* (Amsterdam 1902), p. 4.

Vanaf stelling 20 wordt er uiteengezet door wie en tegen wie de kerkelijke tucht uitgeoefend dient te worden. Bij het 'door wie' komen de bedienaren van Woord en Sacramenten aan de orde, mits de kerkenraad instemt met hun handelwijze. Bij het 'tegen wie' spreekt de tekst van 'diegenen, die broeders genoemd worden'. Dat zijn degenen die binnen de kerk zijn. Degenen die buiten de kerkelijke gemeenschap staan, kunnen alleen door God worden geoordeeld. Onder ditzelfde punt wordt ook de vraag gesteld wat er moet gebeuren als een groot deel van de gemeente in zonde is gevallen door bijvoorbeeld dwaalleer. In dit geval wordt het gepast geacht als de rest van de gemeente, die niet in zonde is gevallen, zich afscheidt van deze groep kerkleden. Wanneer er echter sprake is van een vader die in zonde is gevallen en aan de tucht onderworpen wordt, dan moeten zijn kinderen niet ook daarom gestraft worden of van het avondmaal onthouden worden. Hiermee wil men zeggen dat anderen niet de verantwoordelijkheid hoeven te dragen voor de zonden van een gezaghebbende.

Tenslotte wordt vanaf stelling 34 de vraag behandeld op welke manier de kerkelijke tucht uitgevoerd dient te worden. Hierin onderscheidt D.1625 twee 'trappen': de afhouding van het avondmaal (de 'kleine ban') en tenslotte de uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap (de 'grote ban'). De kleine ban wordt voltrokken wanneer een gemeentelid volhardt in het zondigen en niet genoeg berouw toont in woorden en/of in daden. In de stellingen 36 en 37 wordt aangetoond dat deze vorm van kerkelijke tucht uit de Bijbel afkomstig is. Zo staat in 1 Korinthiërs 11:28 dat iedereen zichzelf moet beproeven voor hij het brood eet en de wijn drinkt. Hieruit wordt geconcludeerd dat, hoewel iedereen zichzelf privé moet beproeven, de gemeenteleden die in openbare zonde zijn gevallen ook openbaar beproefd moeten worden. Daarnaast was het in de oude kerk een gewoonte om mensen die in zonde leefden van het Avondmaal af te houden. In stelling 38 gaat men vervolgens in op de grote ban, die is onderverdeeld in drie 'trappen'. De eerste trap is de 'eenvoudige uitbanning', de tweede de 'vervloeking' en de derde de 'anathema maranatha'. Deze laatste trap is alleen van toepassing op mensen die de zonde tegen de Heilige Geest hebben begaan en voor wie daarom geen vergeving meer mogelijk is. Deze mensen worden aan God overgeleverd. Omdat de zonde tegen de Heilige Geest moeilijk te onderscheiden is, werd deze derde trap van de ban vrijwel nooit uitgevoerd. De tweede trap van de vervloeking werd alleen uitgeoefend in het algemeen, tegen groepen mensen die dwaalleren aanhingen. De eerste trap van de 'eenvoudige uitbanning' werd gebruikt voor individuen die, na vermaning, weigerden zich van hun zonden af te keren. Deze vorm van uitbanning wordt ook genoemd in het Oude Testament, waar mensen uit de synagogen werden uitgeworpen. Vervolgens gaat D.1625 in tegen het argument van Erastus, dat zondaren die uitgebannen werden, werden overgeleverd aan de satan om aan de dood overgeleverd te worden. In 1 Timotheüs 1:20 staat weliswaar dat deze mensen aan satan werden overgegeven 'tot verderf des

vleses', maar dit betekent dat men in zekere mate aan satan wordt overgeleverd wanneer men buiten de gemeente van Christus leeft. Dit is echter alleen het geval wanneer een zondaar zich niet bekeert. Iemand die onderworpen is aan de eenvoudige uitbanning, wordt uitgesloten van de kerkelijke gemeenschap. Wat betreft de uitbanning uit de uitwendige gemeenschap, houdt dat voor deze persoon in dat hij geen ambten meer mag vervullen in de kerk, niet meer deel mag nemen aan de sacramenten en geen deel meer heeft aan de gemeenschap van het woord en de gebeden. Een geëxcommuniceerde mag echter wel aanwezig zijn bij de kerkdiensten, omdat deze hem ertoe aan zouden kunnen sporen om tot bekering te komen. Uit stelling 48 en 49 blijkt duidelijk dat gemeenteleden zich niet meer mogen vermengen met een geëxcommuniceerde. Het is echter niet de bedoeling dat de natuurlijke en morele banden die bestaan verbroken worden door de excommunicatie. Deze laatste stelling is gericht tegen de handelwijze van de Anabaptisten. Zij vonden dat echtgenoten geoorloofd waren te scheiden in het geval van excommunicatie. D.1625 noemt als argument hiervoor dat de ceremoniële dingen wijken voor de natuurlijke. Zo maakt een geëxcommuniceerde geen deel meer uit van de christelijke gemeenschap, maar blijven zijn natuurlijke banden gewoon bestaan. Zo blijft bijvoorbeeld een kind verplicht zijn geëxcommuniceerde vader te gehoorzamen en mag een man niet scheiden van zijn geëxcommuniceerde vrouw. De excommunicatie ontslaat een vorst niet van zijn plicht om een land te regeren. Het zou immers niet eerlijk zijn als christelijke vorsten wel en onchristelijke vorsten niet onderworpen zouden zijn aan de kerkelijke tucht. Wat betreft de uitbanning uit de inwendige gemeenschap, zorgt uitbanning ervoor dat de zondaar de gemeenschap met Christus moet missen. God zal voor deze zondaar een van hem vervreemde God zijn, zolang hij in zijn zonden volhardt. Dit hoeft echter niet te betekenen dat deze persoon per definitie 'verdoemd' is. De excommunicatie is een laatste middel om hem nog tot bekering te roepen. De excommunicatie van de kerk is niet absoluut. Het uiteindelijke oordeel over een zondaar zal in de hemel geveld worden, aldus stelling 58. De laatste stelling, stelling 59, besluit deze disputatie door te stellen dat de excommunicatie tot doel heeft de kerkelijke gemeenschap te zuiveren van ergernissen en lastering. God zal uiteindelijk altijd geëerd worden door degenen die dichtbij Hem leven.

6. Disputatio XLVIII – De Disciplina Ecclesiastica (1642)

Disputatio XLVIII uit de derde herhaling van de *Synopsis Purioris Theologiae* in de *Disputationum Theologiarum Repetitarum*⁵⁷, voorgezeten door Antonius Thysius, handelt ook over de kerkelijke tucht. Deze disputatie telt slechts 25 stellingen en heeft daarmee nog niet de helft van de omvang van deze zelfde disputatie in de *Synopsis Purioris Theologiae* uit 1625.

D.1642 begint met een introductie van het onderwerp, door te stellen dat geen enkele maatschappij kan bestaan zonder de boeien van wetten of tucht. Ook de gemeente van Christus kan in deze wereld niet in alle zuiverheid bewaard worden zonder goede wetten en een wettige regering. In stelling 2 wordt de kerkelijke tucht geïntroduceerd. Het bestuur van de kerk is namelijk de kerkelijke tucht. Deze macht is door God aan de kerk gegeven tot opbouw en niet tot verwoesting. In stelling 3 wordt uiteengezet hoe deze macht tweeledig is: zij bestaat uit de twee eerder genoemde sleutels van het woord en van de uitsluiting (excommunicatie). Deze twee sleutels worden in de daaropvolgende stellingen verder uitgelegd. De macht van het woord is de vermaning van gemeenteleden, onder het gezag van Christus, om de zondaar tot bekering van zijn zonden op te roepen. Van deze vermaning door medechristenen worden ook voorbeelden uit de Bijbel genoemd. Het gebruik van deze verkondiging van het woord is alleen bedoeld voor leden van de gemeente van Christus. De macht van de kerkelijke tucht is voorbehouden aan voorgangers van de gemeente. Hierbij worden verschillende Bijbelteksten genoemd waarin Jezus Zijn volgelingen de macht geeft om op aarde te binden en te ontbinden, zodat datzelfde in de hemel gebonden of ontbonden zal zijn. Deze macht is dus een geestelijke macht en niet een macht van de seculiere overheid. De sleutel van de excommunicatie wordt toegepast wanneer een zondaar zowel privé als openbaar vermaand is en toch volhardt in een onzuivere levenswandel of leer. De toepassing hiervan mag alleen plaatsvinden met toestemming van de kerkenraad en van 'allen die broeders genaamd worden', oftewel: alle gemeenteleden.

Vanaf stelling zeven worden Bijbelteksten genoemd die het gebruik van de kerkelijke tucht rechtvaardigen. Zo komen in het Oude Testament teksten voor waarin zondaren buiten de gemeenschap werden gesloten. In stelling 8 worden ook enkele Nieuwtestamentische teksten genoemd. Stelling 9 concludeert hierna dat het een grote fout is om te denken dat de macht van de kerkelijke tucht niet aan de kerk is geschonken.

⁵⁷ Zie bijlage 3.

In stelling 10 wordt uitgelegd dat de kerkelijke tucht door God is ingesteld en dat God een God van orde is. Er moet daarom in de kerk onderscheid zijn tussen hen die onderwijzen en hen die onderwezen worden. Iedereen moet in de kerk zijn eigen taak hebben. Er zijn leidinggevend en ondergeschikten, tot opbouw van de gemeente. Uit stelling 11 blijkt dat de macht van de kerkelijke tucht bij de dienaren van het woord ligt. Aan hen is immers de taak voorbehouden om het woord van God te verkondigen. Ook uit de in stelling 7 en 8 genoemde Bijbelverzen blijkt dat deze macht is geschonken aan ouderlingen, apostelen en evangelisten. Deze macht ligt echter niet bij één persoon, zoals in stelling 11 verder wordt uitgewerkt. Wanneer een voorganger van een gemeente de macht van de kerkelijke tucht uitoefent, moet dat in overeenstemming met de ouderlingen gebeuren. Met de laatste zin uit deze stelling wordt de doelstelling ervan aangetoond: *“hinc patet quantam injuriam Papa Romanus Ecclesiae facit”*, oftewel: hieruit blijkt hoeveel onrecht de Paus van de Roomse Kerk doet.

Vervolgens gaat D.1642 verder met een uiteenzetting van het *object* van de kerkelijke tucht, oftewel: op wie kerkelijke tucht uitgeoefend kan en mag worden. De kerkelijke tucht mag uitgeoefend worden op een ieder die ‘broeder’ genoemd wordt. Degenen die buiten de kerk zijn, zullen door God geoordeeld worden. Degenen die ‘broeders’ genoemd worden, zijn gemeenteleden. Gemeenteleden die vasthouden aan een onzuivere levenswandel of een onzuivere leer, moeten onderworpen worden aan de kerkelijke tucht. In stelling 14 worden hier verschillende Bijbelse voorbeelden van genoemd. Een kleine hoeveelheid zuurdesem kan immers het gehele deeg aantasten. Het is echter niet de bedoeling, dat gemeenteleden die in zonde vallen, meteen uit de kerk verbannen moeten worden of van de Sacramenten moeten worden uitgesloten. Dat moet pas gebeuren nadat een persoon eerst privé en daarna openbaar is vermaand. Pas als diegene deze waarschuwingen in de wind heeft geslagen, zal hij geëxcommuniceerd worden.

De stellingen 16 tot en met 19 behandelen vervolgens de vorm van de excommunicatie. Deze kent twee ‘stadia’ of ‘trappen’: de afhouding van het Heilig Avondmaal (de ‘kleine ban’) en de uitsluiting uit de gehele kerk, zowel inwendig als uitwendig (de ‘grote ban’). De afhouding van het Heilig Avondmaal kan volgen in twee gevallen: wanneer een persoon zich schuldig maakt aan een onzuivere leer of levenswandel en na woorden van vermaning zijn leven niet betert mag een persoon van het avondmaal af worden gehouden om zo het schandaal van de kerk af te wenden. In het andere geval, wanneer iemand in zijn koppigheid nog geen beterschap heeft beloofd, maar toch nog niet alle hoop op bekering is weggenomen, mag diegene ook van het avondmaal geweerd worden. Dit is gebaseerd op de Bijbeltekst uit 1 Korintiërs 11:28, waarin staat dat een ieder zichzelf moet beproeven voor hij dit brood eet en uit deze beker drinkt. Zolang iemand nog in onzuiverheid leeft, moet hij afgehouden worden van het Heilig Avondmaal en moet hij zichzelf beproeven tot hij

van zijn zonden gezuiverd is. Op deze manier wordt de ‘kleine ban’ uiteengezet in stellingen 16 tot en met 18. In stelling 19 gaat D.1642 verder in op de ‘grote ban’, die ook weer uit drie ‘trappen’ bestaat. De eerste trap is de eenvoudige excommunicatie, de tweede de *anathema* en de derde de *anathema maranatha*. De eerste trap is van toepassing op situaties, zoals genoemd in stelling 6, waarin zondaren volharden in hun onzuivere levenswandel en leer, ook na vermaning door de kerk. De tweede trap wordt meer in het algemeen gebruikt tegen verkeerde leerstellingen. De derde trap wordt alleen gebruikt wanneer iemand de zonde tegen de Heilige Geest heeft begaan. Iemand die dit heeft gedaan, wordt aan God uitgeleverd. Deze trap werd vrijwel nooit gebruikt, omdat het voor de kerk vrijwel niet mogelijk is om deze zonde te onderscheiden.

De stellingen 20 tot en met 24 gaan in op de vraag tot waar de uitbanning uit de kerkelijke gemeenschap zich uitstrekt en wat precies de gemeenschap is waarvan de mens wordt beroofd wanneer hij geëxcommuniceerd wordt. In stelling 21 wordt duidelijk dat, zoals in het evangelie naar Mattheüs wordt beschreven, wat op aarde is gebonden of ontbonden, ook in de hemel gebonden of ontbonden zal zijn. De uitspraak van de kerk in het geval van de kerkelijke tucht heeft dus bindende macht, zowel op aarde als in de hemel. Een onjuiste of onrechtvaardige excommunicatie is echter niet van kracht. Zoals de kerkelijke gemeenschap tweeledig is, namelijk uitwendig en geordend en inwendig en geestelijk, zo heeft de excommunicatie ook invloed op beide leden van deze gemeenschap. Personen die geëxcommuniceerd zijn, worden echter niet afgesloten van de kerkelijke gemeenschap in die zin dat ze geen vermaningen en aansporingen meer zouden mogen horen die hen tot geloof en bekering zouden kunnen brengen. De burgerlijke gemeenschap hoeft niet noodzakelijk afgebroken te worden door de uitoefening van de kerkelijke tucht. Het is wel de bedoeling dat de geëxcommuniceerde zich zal gaan schamen en tot bekering zal komen. Echtgenotes zijn niet ontslagen van hun plicht tegenover hun man en kinderen moeten hun ouders nog steeds gehoorzamen. Ook vorsten of leiders worden niet van hun plicht ontslagen door de excommunicatie. Wat betreft de innerlijke gemeenschap, is de geëxcommuniceerde afgesloten van de kerkelijke gemeenschap en van God. Dit heeft echter niet tot doel dat deze persoon verloren zal gaan, maar dat het vlees vernietigd en de geest gered zal worden. Het doel van de excommunicatie is het heil van de mens.

D.1642 sluit tenslotte af met stelling 25, waarin duidelijk wordt gemaakt dat de macht van de kerkelijke tucht dienend is en volledig ondergeschikt is aan Jezus Christus, en deze is niet afhankelijk van menselijk oordelen of rechtspreken.

7. Disputaties XLVIII uit 1625 en 1642 met elkaar vergeleken.

In de voorgaande hoofdstukken is de opbouw en de inhoud van de disputaties XLVIII uit de verschillende versies van de *Synopsis Purioris Theologiae* behandeld. In dit hoofdstuk zal een vergelijking tussen deze twee disputaties worden gemaakt qua opbouw van de disputatie, de onderwerpen die hierin aan bod komen, de standpunten die worden ingenomen en er zal aandacht worden besteed aan overige opvallende verschillen of overeenkomsten tussen de twee disputaties.

Om een helder overzicht te krijgen van de opbouw van *Disputatio XLVIII* uit 1625, is deze in schema gezet:

Introductie	Noodzakelijkheid van de tucht, introductie van het begrip 'kerkelijke tucht'.	Stelling 1 en 2
Definitie	Tucht als 'bedienende macht', de twee sleutels (de sleutel van het woord en de sleutel van de excommunicatie), de tucht als plicht van de kerk en met name de voorgangers, definitie van 'tucht in engere zin'.	Stelling 3 t/m 9
Definitie - Schriftbewijs voor de tucht	Bijbelteksten waarin wordt gerefereerd aan tucht in de christelijke gemeenschap. - Oude Testament - Nieuwe Testament	Stelling 10 t/m 17
Definitie - Tucht als geestelijke macht	De tucht wordt niet door de (christelijke) overheid uitgeoefend, deze macht ligt niet in handen van de seculiere vorst of rechtbank.	Stelling 18 t/m 20
Subject: door wie	Door wie: dienaren van woord en sacramenten.	Stelling 21 t/m 24
Object: tegen wie	Tegen wie: diegenen, die broeders genoemd worden. Bij een groot aantal zondaren scheidt de rest van de gemeente zich af. Natuurlijke plichten (zoals vaderschap) blijven bestaan voor de geëxcommuniceerde.	Stelling 25 t/m 33
Forma: eerste trap (kleine ban)	Afhouding van het avondmaal, schriftbewijs hiervoor, de afhouding van het avondmaal als gewoonte van de oude kerk.	Stelling 34 t/m 37
Forma: tweede trap (grote ban)	Grote ban is onderverdeeld in drie trappen: - Eenvoudige uitbanning - Anathema (vervloeking) - Anathema maranatha Bedoeld om, door de afsterving van het vlees, de ziel te redden.	Stelling 38 t/m 43
Forma: omvang van de excommunicatie – uitwendige gemeenschap	Het vonnis van de kerk op aarde is ook bindend in de hemelen, mits het een rechtvaardig vonnis is. Uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap: uitsluiting van ambten, sacramenten en gemeenschap van woord en gebeden. Uitsluiting uit de burgerlijke gemeenschap: gemeentelieden mogen zich niet vermengen met de geëxcommuniceerde. Natuurlijke en morele plichten blijven bestaan. Vorsten en leiders houden ook hun plicht.	Stelling 44 t/m 51
Forma: omvang van de excommunicatie – inwendige gemeenschap	Voor het heden: uitsluiting van de gemeenschap met Christus. Excommunicatie als laatste middel om de zondaar terug te roepen tot God. Voor het toekomstige: het ontnemen van de inwendige gemeenschap met Christus is niet absoluut. Het uiteindelijke oordeel ligt bij God.	Stelling 52 t/m 58
Afsluiting	Excommunicatie heeft tot doel de kerk te zuiveren van ergernissen en lastering en God te eren.	Stelling 59

Van *Disputatio XLVIII* uit 1642 is eenzelfde schema gemaakt:

Introductie	Noodzakelijkheid van de tucht. Introductie 'kerkelijke tucht': macht tot opbouw van de kerkelijke gemeente.	Stelling 1 en 2
Definitie – twee sleutels	De kerkelijke tucht bestaat uit twee sleutels: <ul style="list-style-type: none"> - Verkondiging van het woord: vermaning door gemeenteleden - Uitsluiting (excommunicatie of 'engere' tucht): voorbehouden aan voorgangers; de macht om te binden en te ontbinden op aarde en in de hemel. 	Stelling 3 t/m 5
Definitie - Tucht als geestelijke macht	De tucht is voorbehouden aan de geestelijke leiders.	Stelling 6
Definitie – schriftbewijzen	Schriftbewijzen van het gebruik van de tucht: <ul style="list-style-type: none"> - Oude Testament - Nieuwe Testament 	Stelling 7 t/m 9
Subject: door wie	God is een God van orde: onderscheid tussen onderwijzers en hen die onderwezen worden. De macht van de kerkelijke tucht ligt bij dienaren van het Woord, in overeenstemming met de ouderlingen.	Stelling 10 en 11
Object: tegen wie	Tegen wie: diegenen, die broeders genoemd worden en die vasthouden aan een onzuivere levenswandel of leer na waarschuwingen en vermaningen vanuit de kerk.	Stelling 12 t/m 15
Forma: eerste trap (kleine ban)	Afhouding van het avondmaal, wanneer daar redenen voor zijn in de levenswandel van een gemeentelid. Dit gemeentelid dient zichzelf te beproeven.	Stelling 16 t/m 18
Forma: tweede trap (grote ban)	Grote ban is onderverdeeld in drie trappen: <ul style="list-style-type: none"> - Eenvoudige uitbanning (bij volharding in onzuivere levenswandel in individuele gevallen) - Anathema (vervloeking) (tegen verkeerde leerstellingen) - Anathema maranatha (bij zonde tegen de Heilige Geest) 	Stelling 19
Forma: omvang van de excommunicatie – uitwendige gemeenschap	Een onrechtvaardig vonnis in het geval van kerkelijke tucht heeft geen kracht. Uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap, maar niet afsluiting van vermaningen en aansporingen van gemeenteleden. Natuurlijke en morele plichten blijven bestaan. Vorsten en leiders houden ook hun plicht.	Stelling 20 t/m 23
Forma: omvang van de excommunicatie – inwendige gemeenschap	Afsluiting van de kerkelijke gemeenschap en van de gemeenschap met God, met als doel dat het vlees vernietigd en de geest gered zal worden.	Stelling 24
Afsluiting	De macht van de kerkelijke tucht is dienend en volledig ondergeschikt aan Jezus Christus.	Stelling 25

Zoals uit bovenstaande schema's blijkt, is de algehele opzet van beide disputaties min of meer gelijk. In beide gevallen begint de disputatie met een introductie en vervolgens een definitie die wordt uitgewerkt in de daaropvolgende theses. Hierin wordt uitgelegd wie subject en object van de kerkelijke tucht zijn en wat de vorm (forma) van de kerkelijke tucht is. Tenslotte sluiten beide disputaties met een afsluiting die duidelijk maakt dat de kerkelijke tucht tot heil van de mens dient. Een opvallend verschil in opbouw tussen de twee disputaties is echter dat D.1625 uit 59 stellingen bestaat en D.1642 uit slechts 25 stellingen. Waar de introductie in 1625 uit de stellingen 3 tot en met

20 bestaat, bestaat die in 1642 uit slechts 6 stellingen. Subject en object worden in 1625 uitgelegd in dertien stellingen, tegenover vijf stellingen in de nieuwere versie. Ook de uitleg van de *forma* neemt in de versie van 1625 veel meer ruimte in beslag dan in de nieuwere versie: 25 stellingen tegenover negen stellingen. De afsluiting is bij beide versies in één stelling vervat. De vraag is nu in hoeverre dit verschil tussen de disputaties ook heeft geleid tot een verschil in inhoud.

In grote lijnen is de inhoud van beide disputaties hetzelfde. De versie uit 1625 beschrijft eenzelfde stelling doorgaans in meer woorden dan D.1642. Zo staan de genoemde Bijbelteksten in D.1625 doorgaans helemaal uitgeschreven en wordt in D.1642 slechts de vindplaats van de tekst genoemd. Afgezien van enkele Bijbelteksten die wel in D.1625 en niet in D.1642 worden genoemd, zijn er ook inhoudelijke zaken die wel door D.1625 worden beschreven en niet door D.1642. Zo wordt er na de introductie in D.1625 een stelling gewijd aan de bedienende macht van de kerkelijke tucht. Hierin staat dat deze macht volledig is onderworpen aan Christus. Dit wordt in D.1642 wel bij de afsluiting genoemd, maar niet eerder in de disputatie. Ook kent D.1625 een introductie (stelling 8) op de stellingen die over de twee sleutelen van de tucht gaan, die bij D.1642 ontbreekt. Eenzelfde inleiding vormt stelling 10, die de stellingen daarna inleidt. Beide disputaties gaan in op het Schriftbewijs voor de (kerkelijke) tucht. D.1625 noemt hierbij meer Bijbelteksten dan D.1642. D.1625 wijdt de stellingen 11 tot en met 17 hieraan, terwijl D.1642 volstaat met twee stellingen:

Stelling 7: *“Talem potestatem Ecclesiae esse datam patet tam ex V. quam ex N. Test. In Vet. Deus mandavit ut impure secundum legem non tantum sponte a facrorum communion abstinerent. Num. 9.6. sed etiam ut Sacerdotes prae ceteris curam hujus rei haberent ad discernendum inter purum & impurum, Levit. 10.10. 2 Chron. 23.18. etsi haec de lege ceremoniali dicantur, tamen per analogiam de iis que ad legem Moralem pertinent etiam dici possunt. Deuter. 17.12. & ex reprehensione Sacerdotum, Ezech. 44.6.7.9.”*

en

Stelling 8: *“In N. Test. plurima sunt Scripturae loca quae ad hanc sententiam probandam faciunt. Matt. 16.9. Dabo tibi claves regni caelorum, & c. Iohan. 20.23 cuicumque remiseritis peccata remissa erunt, & c. & Matth. 18. Dic Ecclesiae & Apostolus 1 Corinth. 5. V. 3.4.5. mandate, ut incestuosus ille ab Ecclesia Sathanae tradatur.”*

Deuteronomium 17:12 wordt overigens alleen door D.1642 genoemd. D.1625 volstaat hier niet met het noemen van de tekstplaatsen, maar geeft bij iedere genoemde Bijbeltekst ook een toelichting. Daarnaast gaat zij dieper in op de zogenaamde ‘ceremoniële onreinheid’ die als voorbeeld dient van de tucht in het Oude Testament. In de hier genoemde Bijbelteksten wordt melding gemaakt van

personen die bepaalde zonden hadden begaan en hierdoor uitgesloten waren van de gemeenschappelijke offers en van de sacramenten van de Israëlitische kerk. Beide disputaties concluderen tenslotte dat er in de Bijbel zoveel bewijs voor de kerkelijke tucht wordt geleverd, dat het een dwaling zou zijn om te ontkennen dat dit een kerkelijke macht is.

D.1625 wijkt qua inhoud behoorlijk af van D.1642 in de stellingen die voorafgaan aan het *subject* ('door wie'). Zij wijdt hier namelijk uit over het feit dat de tucht niet buitengewoon en tijdelijk is. Hierbij gaat ze in tegen dwaalleren die stellen dat de kerkelijke tucht slechts uitgeoefend mag worden als er sprake is van een onchristelijke overheid. In het Nieuwe Testament wordt geen enkele uitzondering genoemd van het uitoefenen van de kerkelijke tucht. De seculiere overheid en de geestelijke regering zijn altijd van elkaar afgescheiden geweest en hebben aparte taken. Dit onderscheid tussen de twee disputaties zou voort kunnen komen uit de interesse van Walaeus voor de relatie tussen het kerkelijke ambt en de (seculiere) overheid. Deze relatie heeft hij in zijn boek *Het Ampt der kerckendienaren*⁵⁸ beschreven. Hierin beschrijft hij hoe de overheid zich niet mag bemoeien met kerkelijke zaken en dat zij zich moet schikken naar het oordeel van kerkdienaren als het op niet-politieke zaken aankomt.⁵⁹

In respectievelijk stelling 23 en 24 (D.1625) en stelling 7 (D.1642) stellen beide disputaties dat de kerkelijke tucht niet door één persoon uitgeoefend kan worden, maar altijd instemming van de kerkenraad vereist. D.1625 legt hierbij de nadruk op het feit dat de gehele kerkelijke gemeente in moet stemmen met de uitoefening van de kerkelijke tucht, terwijl D.1642 benadrukt dat de Paus van de Rooms-Katholieke kerk veel onrecht begaat door zijn handelwijze.

Wat betreft het *object* van de kerkelijke tucht, gaat D.1625 ook verder dan D.1642. Naast 'diegenen, die broeders genoemd worden', gaat D.1625 ook in op wat er moet gebeuren als een groot deel van de kerkelijke gemeente in zonde is gevallen. Als deze mensen hun slechte levenswandel met een leer verdedigen, moeten ze publiek geoordeeld en geëxcommuniceerd worden. Als dat door de omvang van de groep zondaren niet mogelijk is, dient de rest van de gemeente zich van hen af te scheiden. Als echter een groot deel van de gemeente een slechte levenswandel aanhoudt, maar niet vanuit een slechte leer, is het de taak van de rest van de gemeente om deze zondaren te vermanen en voor hen te bidden. De macht van de kerkelijke tucht dient immers tot opbouw van de gemeente en niet tot verstrooiing. Wat betreft het *object* van de tucht noemt D.1625 ook dat niemand aansprakelijk of verantwoordelijk is voor de zonden van een ander. Een zoon mag bijvoorbeeld niet veroordeeld worden voor de zonden van zijn vader.

⁵⁸ Tukker, 'Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw', p. 249.

⁵⁹ Joosse, *Reformatie en zending*, p. 100.

De stellingen die handelen over de *forma* of vorm van de kerkelijke tucht, zijn in D.1625 ook uitgebreider tegenover D.1642. Zo noemt D.1625 dat het een taak van de voorgangers van een gemeente is om de beproeving voor het Heilig Avondmaal, die doorgaans privé geschiedt, op zich te nemen wanneer er sprake is van publieke zonden. Volgens D.1625 was dit ook een gebruik in de oude kerk ten tijde van de apostelen. In hetzelfde gedeelte over de *forma* gaat D.1625 ook in op een Bijbeltekst uit 1 Timotheüs 1:20:

“Tot hen behoren Hymeneüs en Alexander, die ik aan de satan overgegeven heb, opdat zij zouden leren niet meer te lasteren.” (Herziene Statenvertaling)

Deze tekst krijgt in D.1625 speciale aandacht, omdat hier kennelijk een verschil van mening over bestond. Erastus verklaarde deze tekst zo, dat zondaren aan satan werden overgeleverd, om door hem aan de dood overgeleverd te worden. D.1625 benadrukt echter dat het de bedoeling is van deze tekst om aan te geven dat zondaren die buiten de kerk waren gesloten, een bepaalde mate van kwelling zouden ervaren van de satan, omdat ze van de kerkelijke gemeenschap waren afgesloten. De bedoeling van het ‘overgeven aan de satan’, is dat het vlees vergaat en de ziel gered zal worden.

De omvang van de uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap licht D.1625 ook uitgebreider toe dan D.1642. Zij licht toe dat een geëxcommuniceerde persoon geen kerkelijke ambten meer mag vervullen, niet meer aan de Sacramenten mag deelnemen en uitgesloten is uit de gemeenschap van woord en gebeden. D.1642 noemt alleen de uitsluiting van de uitwendige en de inwendige gemeenschap. Een opvallend verschil tussen D.1625 en D.1642 is te vinden in de stellingen over de uitsluiting in de burgerlijke omgang. D.1625 zegt hier in stelling 48 dat de Christelijke omgang in het burgerleven ook afgebroken wordt door de excommunicatie. D.1642 zegt echter in stelling 23:

“Communio civilis non necessaria etiam per usum excommunicationis abrumpitur”, oftewel: de burgerlijke gemeenschap wordt niet noodzakelijk door het gebruik van de excommunicatie afgesloten. Daarbij noemt ze dan wel dezelfde reden als D.1625, namelijk dat een mens beschaamd moet worden en tot goede gedachten moet worden gebracht. D.1625 gaat daarnaast ook in op de invloed van de excommunicatie op vorsten en leiders. Natuurlijke en morele banden blijven, ook wanneer een persoon geëxcommuniceerd is, gewoon bestaan. Zo is een vorst niet van zijn plichten ontslagen wanneer hij geëxcommuniceerd is. Er is daar dan ook geen enkel voorbeeld van te vinden in het Oude- of Nieuwe Testament. Het zou immers niet rechtvaardig zijn dat ongelovige vorsten niet aan de kerkelijke tucht onderworpen zouden kunnen worden en christelijke vorsten wel. Wat betreft de afsluiting van de inwendige gemeenschap door de excommunicatie, benadrukt D.1625 dat een mens niet geheel door God verworpen is door de excommunicatie. God roept een zondaar juist tot bekering door dit laatste redmiddel. Daarnaast is de kerkelijke tucht niet absoluut en slechts tijdelijk: ze is bedoeld om mensen tot inkeer te brengen en het oordeel van zich af te laten wentelen.

De afsluitingen van beide disputaties wijken ook enigszins van elkaar af. D.1642 heeft een korte afsluiting, waarin wordt gezegd dat de kerkelijke tucht geheel onderworpen is aan Jezus Christus en een dienende macht is. D.1625 beschrijft de nuttigheid van de kerkelijke tucht: zij is het uiterste redmiddel om een mens te redden en een goed voorbeeld voor de rest van de gemeente. Daarnaast wordt door de kerkelijke tucht de kerk gezuiverd van slechte leer en levenswandel. God zal uiteindelijk geëerd worden door degenen die dichtbij Hem leven.

Qua opbouw vertonen D.1625 en D.1642 dus veel overeenkomsten. In grote lijnen behandelen zij de verschillende aspecten van de kerkelijke tucht in dezelfde volgorde. D.1625 geeft echter een meer gedetailleerde beschrijving van de kerkelijke tucht. Dat blijkt allereerst uit het aantal stellingen dat zij heeft (59) tegenover de veel geringere omvang van D.1642 (25 stellingen). Dit verschil in omvang komt door verschillende redenen: D.1625 geeft niet alleen de tekstplaatsen van Bijbelteksten, maar schrijft ze volledig uit. Daarnaast noemt zij ook meer Bijbelteksten dan D.1642. Daarnaast geeft D.1625 bij verschillende stellingen eerst een inleiding, waar dat bij D.1642 niet het geval is. Afgezien van deze kleine verschillen die een groot verschil in omvang veroorzaken, zijn er inhoudelijk ook grotere verschillen tussen de twee disputaties. Met name over het *object* van de kerkelijke tucht wijdt D.1625 veel meer uit dan D.1642. Ook de omvang van de excommunicatie, zowel uitwendig als inwendig, wordt door D.1625 veel uitgebreider toegelicht dan door D.1642.

8. Vergelijking Disputaties XLVIII en Disputatie LVII

In de voorgaande hoofdstukken zijn de opbouw en inhoud van de disputaties XLVIII en LVII aan de orde gekomen. Dit hoofdstuk zal deze drie disputaties met elkaar vergelijken. Disputatie LVII is geschreven voor de twee andere disputaties. In de vergelijking tussen de disputaties zal dus vooral worden uiteengezet in hoeverre de twee andere disputaties overeenkomsten en verschillen vertonen met Disputatie LVII. Is de relatie van de *Synopsis Purioris Theologiae* en D.1642 met Disputatie LVII in de loop van de tijd veranderd?

Wanneer de omvang, opbouw en inhoud van D.LVII met die van Disputatie XLVIII uit de *Synopsis Purioris Theologiae* en Disputatie XLVIII uit *Disputationum Theologicarum Repetitarum* wordt vergeleken, zijn er enkele duidelijke verschillen te onderscheiden. Het meest opvallend is de omvang van de disputatie LVII, die maar 15 stellingen omvat. Deze stellingen zijn wel langer dan die uit de disputaties XLVIII en per stelling worden er vaak meerdere aspecten van de kerkelijke tucht behandeld. Qua inhoud en opbouw zijn er ook verschillende verschillen te noemen. Wat betreft de definitie van het onderwerp, die na de introductie komt, noemt D.LVII allereerst niet de twee sleutels van de tucht. In plaats daarvan wordt de nadruk gelegd op het feit dat de kerkelijke tucht een geestelijke en een dienende macht is. Hierin komt D.LVII meer overeen met D.1625 dan met D.1642. D.1625 noemt in haar definitie ook dat de kerkelijke tucht een geestelijke en dienende macht is, waar D.1642 alleen noemt dat het een geestelijke macht is. In de definitie noemt D.LVII verder dat de kerkelijke tucht dient tot opbouw van de gemeente en tot eer van God. Dit wordt bij de twee andere disputaties pas in de afsluiting van de disputatie nadrukkelijk genoemd. Ook worden er in D.LVII geen schriftbewijzen genoemd voor de kerkelijke tucht. In zowel D.1625 als D.1642 worden Schriftgedeelten uit zowel het Oude als het Nieuwe Testament aangedragen die voorbeelden geven van tucht in de christelijke gemeenschap. D.LVII laat deze Bijbelteksten geheel achterwege. Wat betreft de definitie van het onderwerp, wijkt D.LVII nogal af van de andere twee disputaties, door de nadruk te leggen op andere aspecten van de kerkelijke tucht.

In het gedeelte dat op de definitie volgt, in D.1625 en D.1642 als *subject* en *object* aangeduid, wijkt D.LVII ook af van de andere disputaties. D.LVII noemt alleen het *object* van de tucht. Daarna gaat Arminius in op de *causa* van de kerkelijke tucht en noemt daarbij welke zonden bestraft moeten worden door middel van de kerkelijke tucht. Tot op zekere hoogte komt wat Arminius bij *causa* noemt wel overeen met wat D.1642 bij *object* noemt. Beide disputaties noemen hier 'onzuiverheden in levenswandel of leer' in deze of andere bewoordingen. D.1625 wijkt op dit juist punt af van D.LVII, omdat zij bij *object* al vermeldt dat natuurlijke plichten (zoals vaderschap) blijven bestaan voor

iemand die geëxcommuniceerd is. Zowel D.1642 als D.LVII noemen dit pas bij *forma*. Over het *subject* van de kerkelijke tucht wordt in D.LVII niet gesproken in dit gedeelte van de disputatie.

De *forma* van de kerkelijke tucht wordt in D.LVII zo anders beschreven dan in de beide andere disputaties, dat hier eerst de overeenkomsten zullen worden genoemd. Allereerst wordt in alle drie de disputaties genoemd dat de kerkelijke tucht de redding van de zondaar tot doel heeft. Verder worden in dit gedeelte in D.LVII de twee sleutels van de kerkelijke tucht genoemd, namelijk het woord en de excommunicatie. Deze worden in de disputaties XLVIII ook genoemd, zij het dan eerder (in de definitie van het onderwerp). Een andere overeenkomst tussen de drie disputaties is dat de omvang van de excommunicatie op eenzelfde manier wordt toegelicht. Deze omvat de uitsluiting uit de gehele kerkelijke gemeenschap, maar heeft geen invloed op natuurlijke banden. Ook het verloop van de kerkelijke tucht wordt in D.LVII ongeveer hetzelfde beschreven als in de andere disputaties. Zij noemt de eerste vermaningen, de afhouding van het avondmaal en de uiteindelijke excommunicatie.

Tussen de disputaties XLVIII en disputatie LVII bestaan echter ook grote verschillen. Zo zijn er verschillende aspecten van de kerkelijke tucht die alleen door Arminius worden genoemd en niet door de disputaties XLVIII. Arminius stelt bijvoorbeeld dat het belangrijk is dat de zondaar op de hoogte is van zijn overtreding en dat het echt om een zonde gaat, volgens Bijbelse richtlijnen. Daarnaast stelt Arminius dat de kerkelijke tucht in alle ijver, vriendelijkheid en discretie uitgeoefend moet worden. Dit wordt niet expliciet genoemd in de andere disputaties. Verder maakt Arminius ook onderscheid in de soorten bestraffingen die moeten worden uitgeoefend bij de kerkelijke tucht. Hij vindt dat men rekening moet houden met de zondaar, de zonden en de manier waarop de zonden zijn gepleegd. De andere disputaties lijken hier geen onderscheid in te maken. De regels in de andere disputaties zijn algemeen opgesteld en laten geen ruimte voor eventuele aanpassingen aan de situatie van de zondaar. Een ander opvallend aspect aan de disputatie van Arminius is dat hij onderscheid maakt tussen verborgen, ‘verhulde’ en openbare zonden. Van verborgen zonden is sprake wanneer slechts enkele mensen op de hoogte zijn van de zonde. Deze zonden moeten bestraft worden volgens de regel van Mattheüs 18. Dat wil zeggen dat de kerkenraad er in eerste instantie bij de bestraffing niet aan te pas zou komen. ‘Verhulde’ zonden zijn zonden waarvan verschillende mensen op de hoogte zijn. Die zonden moeten door de kerkenraad bestraft worden, eventueel in bijzijn van enkele getuigen van de zonde. Openbare zonden moeten vereffend worden met een openbare schuldbelijdenis voor het oog van de hele gemeente. De disputaties XLVIII kennen deze driedeling van zonden niet; zij onderscheiden slechts verborgen en openbare zonden. Wat betreft de omvang van de excommunicatie vertoont D.LVII veel overeenkomsten met de andere disputaties. Een groot verschil is echter dat Arminius in het midden laat welke vormgeving van de

excommunicatie hij prefereert. Hij noemt de verschillende standpunten over de afhouding van het avondmaal en de uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap en het onderscheid tussen de grote en de kleine ban, maar geeft daar vervolgens geen eindoordeel over.

In de afsluiting van de disputatie worden bij de disputationen XLVIII de punten genoemd die in D.LVII in de definitie naar voren komen, namelijk dat de kerkelijke tucht de kerk zuivert en dat deze macht dienend is en ondergeschikt aan God. Arminius noemt in de afsluiting van zijn disputatie iets heel anders, namelijk dat kerkelijke tucht vermeden moet worden bij dreiging van schisma's of vervolging. Hiermee kiest hij voor een heel andere invulling van zijn 'conclusie' dan D.1625 en D.1642.

Tenslotte is het voor de volledigheid van de vergelijking belangrijk om te kijken waar D.1625 en D.1642 uit elkaar lopen en wat dit betekent voor hun relatie met D.LVII. Allereerst noemt D.1625 meer Bijbelteksten dan D.1642 en worden deze Bijbelteksten ook helemaal uitgeschreven. Deze Bijbelteksten lijken een belangrijk onderdeel te vormen van de behandeling van de kerkelijke tucht in D.1625. In D.1642 nemen Bijbelteksten een veel kleinere plaats in en lijkt het of dit onderdeel minder belangrijk is geworden. In D.LVII wordt slechts één Bijbeltekst genoemd, namelijk Mattheüs 18. Op dit punt wijkt D.1625 dus verder af van D.LVII dan D.1642. Verder wordt in D.1625 een stelling gewijd aan de bedienende macht van de kerkelijke tucht. Op dit punt komt D.1625 meer overeen met D.LVII dan D.1642. Beide disputationen benadrukken nog vóór de afsluiting van de disputatie dat de kerkelijke tucht dient tot heil van de zondaar. Ook wanneer D.1625 benadrukt dat de geestelijke en seculiere overheid van elkaar gescheiden zijn en aparte taken hebben, waar D.1642 dat niet zo expliciet doet, komt een opvallend verschil naar voren. D.1625 stelt dat de seculiere overheid geen taak heeft bij het uitoefenen van kerkelijke tucht. D.LVII stelt echter dat in uitzonderlijke gevallen de seculiere magistraat een zondaar tot berouw mag dwingen door 'andere methoden'. Dit wordt door Arminius niet aangeraden, maar het wordt wel genoemd waar het in D.1625 juist wordt afgekeurd. In de stellingen 23 en 24 van D.1625 en 7 van D.1642 wordt gesteld dat de kerkelijke tucht niet door één persoon uitgeoefend mag worden. D.1625 benadrukt hierbij dat de hele kerkelijke gemeente moet instemmen met de uitoefening van de kerkelijke tucht. D.LVII stelt in stelling 12 dat het, bij zonden die bij een klein deel van de gemeente bekend zijn, voldoende is dat slechts de kerkenraad op de hoogte is van de uitoefening van de kerkelijke tucht. Op dit punt wijken de disputationen XLVIII, met name D.1625, en disputatie LVII dus van elkaar af. Andere verschillen die er zijn tussen D.1625 en D.1642, komen niet aan de orde in D.LVII.

Op veel punten wijkt D.LVII dus af van de disputationen XLVIII. Bepaalde punten worden alleen genoemd door D.LVII of juist alleen door de andere twee disputationen. Hieruit blijkt dat de schrijvers van de disputationen bij de uiteenzetting van de kerkelijke tucht voor verschillende invalshoeken

hebben gekozen. Arminius kiest er bijvoorbeeld voor om van bepaalde aspecten van de tucht alleen de bestaande meningen weer te geven en zijn eigen mening in het midden te laten. De disputaties XLVIII hebben wat dat betreft meer het karakter van een leerboek, dat vaststaande regels weergeeft. Op de punten waar D.1625 en D.1642 uit elkaar gaan, lijken vooral D.1625 en D.LVII vaak verschillende standpunten weer te geven. Wellicht heeft dit ook iets te maken met het feit dat D.1625 langer is dan D.1642 en dus meer de mogelijkheid heeft om nuanceringen aan te brengen op bepaalde punten die ontbreken in D.1642.

9. Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken is uiteengezet wat de *Synopsis Purioris Theologiae* is en wie de voorzittende hoogleraar was bij *Disputatio XLVIII – De Disciplina Ecclesiastica* (over de kerkelijke tucht). Het onderwerp van de kerkelijke tucht is toegelicht om de tekst van deze disputatie in zijn context te plaatsen. Deze context is ook belangrijk voor de andere twee disputaties die behandeld zijn. *De Disciplina Ecclesiastica* uit de *Synopsis Purioris Theologiae* is herhaald in 1642 in het werk *Disputationum Theologiarum Repetitarum*. Ook Jacob Arminius heeft een disputatie geschreven over dit onderwerp, genaamd *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica* (over de macht van de kerk in het toepassen van rechtspraak of over de kerkelijke tucht). Aan alle drie de voorzittende hoogleraren is een gedeelte van een hoofdstuk gewijd. De hoofdvraag van dit werkstuk is: *“In hoeverre wijken de verschillende versies van disputatie XLVIII uit de Synopsis Purioris Theologiae en de herhaling daarvan in Disputationum Theologiarum Repetitarum over de kerkelijke tucht, geschreven naar aanleiding van de Synode van Dordrecht van 1618 en 1619, af van een door Arminius geschreven disputatie over ditzelfde onderwerp?”*

Om tot beantwoording van deze hoofdvraag te komen, zijn tenslotte vergelijkingen gemaakt tussen de Disputaties XLVIII onderling en tussen deze disputaties en Disputatie LVII van Arminius. In deze conclusie worden de resultaten van dit onderzoek uiteengezet.

De *Synopsis Purioris Theologiae* werd geschreven in de periode na de Synode van Dordrecht in 1618 en 1619. Deze Synode werd gehouden naar aanleiding van het conflict dat bestond tussen de strikte Calvinisten en (de aanhangers van) Arminius met betrekking tot de leer van de uitverkiezing. Tijdens deze Synode werden de leerstellingen van de aanhangers van Arminius, de Remonstranten, verworpen. Er bestond na de Synode nog geen handboek van de theologie waarin rekening werd gehouden met de resultaten van de Synode van Dordrecht. Met deze reden stelden Antonius Walaeus, Andreus Rivetus, Antonius Thysius en Johannes Polyander de *Synopsis Purioris Theologiae* op, de ‘samenvatting van de zuiverdere/gezuiverde theologie’. Dit handboek bestaat uit 52 disputaties over uiteenlopende theologische onderwerpen. Deze disputaties werden gehouden door studenten en voorgezeten door hoogleraren. Deze hoogleraren hebben waarschijnlijk redelijk veel invloed gehad op de uiteindelijke inhoud van de disputaties zoals deze zijn gepubliceerd in de *Synopsis Purioris Theologiae*. Van de *Synopsis Purioris Theologiae* zijn vier herhalingen geschreven over dezelfde onderwerpen, genaamd *Disputationum Theologiarum Repetitarum*. Zo komt het dat

er zowel in de *Synopsis Purioris Theologiae* als in *Disputationum Theologiarum Repetitarum* een disputatie is opgenomen over de kerkelijke tucht.

De hoogleraren bij deze disputaties waren Antonius Walaeus en Antonius Thysius. Ook Jacob Arminius heeft een disputatie geschreven over de kerkelijke tucht. Arminius werd in 1603 hoogleraar in Leiden en schreef waarschijnlijk nog vóór die tijd zijn disputatie over de kerkelijke tucht. Tijdens zijn werkzaamheid als hoogleraar kreeg hij afwijkende ideeën over de uitverkiezingsleer. Het ging zelfs zover dat hij zijn ideeën moest verantwoorden tegenover de Staten van Holland in 1608. In 1609 overlijdt Arminius, maar zijn ideeën worden verder uitgedragen door zijn aanhangers. Deze ideeën worden uiteindelijk verworpen op de Synode van Dordrecht in 1618 en 1619. Antonius Thysius werd in 1619 hoogleraar in Leiden. Al in 1602 beval hij Arminius aan als hoogleraar aldaar. Uiteindelijk sprak hij zich tijdens de Synode van Dordrecht uit tegen de Remonstrantse leer van Arminius en nam deel aan het opstellen van de ‘Vijf artikelen tegen de Remonstranten’. Ook Antonius Walaeus, schrijver van *Disputatio XLVIII* uit de *Synopsis Purioris Theologiae*, werd pas na de Synode van Dordrecht tot hoogleraar benoemd in Leiden. Hij heeft daar 20 jaar gewerkt en heeft een rol gespeeld in de totstandkoming van de Statenvertaling.

De kerkelijke tucht, het onderwerp waar alle drie de behandelde disputaties over gaan, werd al in de oude kerk uitgeoefend. In de geschiedenis van de kerk werd vooral Matthëus 18 gebruikt als rechtvaardiging voor het gebruik van de kerkelijke tucht. Verder werden in zowel het Oude als het Nieuwe Testament veel voorbeelden gevonden van de uitoefening van tucht. De uiteindelijke vormgeving van de leer van de Hervormde kerk vond plaats naar aanleiding van de Synode van Dordrecht. In de Dordtse Kerkenorde komt de kerkelijke tucht vrij uitvoerig aan de orde. Hierin wordt beschreven tegen wie, door wie en op welke manier de tucht uitgeoefend mag worden. De kerkelijke tucht was gericht tegen gemeenteleden die hardnekkig volhardden in zonde. Ze moest uitgeoefend worden met instemming van de classis en bestond uit twee ‘fasen’: de kleine ban en de grote ban. De kleine ban hield de uitsluiting van het Heilig Avondmaal in en de grote ban hield de excommunicatie uit de Christelijke gemeenschap in. Ook in de *Synopsis Purioris Theologiae* en de herhalingen daarvan neemt het onderwerp van de kerkelijke tucht een vaste plaats in.

In hoofdstuk vier zijn de opbouw en inhoud van D.LVII uiteengezet. In de hoofdstukken vijf en zes zijn de opbouw en inhoud van de disputaties XLVIII *De Disciplina Ecclesiastica* behandeld. Deze disputaties wijken op verschillende punten van elkaar af, zoals beschreven in hoofdstuk zes. De opvallendste verschillen tussen deze twee worden niet zozeer in de opbouw van de disputaties gevonden als wel in de inhoud ervan. D.1625 is uitvoeriger in het noemen en beschrijven van Bijbelpassages die het gebruik van de kerkelijke tucht onderstrepen. Verder wijkt D.1625 behoorlijk af van D.1642 wanneer zij benadrukt dat de geestelijke en de seculiere overheid aparte taken

hebben en van elkaar afgescheiden dienen te zijn. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat Walaeus, de hoogleraar bij D.1625, over dit onderwerp een boek heeft geschreven, *Het ampt der kerkdienaren*. Ook wat betreft het *object* van de kerkelijke tucht (of: tegen wie de kerkelijke tucht is gericht) is D.1625 uitvoeriger dan D.1642. Zij beschrijft namelijk naast de in D.1642 genoemde zaken ook wat er moet gebeuren wanneer een groot deel van de gemeente in zonde is gevallen. In dit geval moet volgens D.1625 het ‘gezonde’ deel van de gemeente zich afscheiden. Dit zijn de belangrijkste verschillen tussen de twee disputaties in het licht van de beantwoording van de hoofdvraag.

Wat betreft de vergelijking tussen de twee hiervoor genoemde disputaties met Disputatie LVII, *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina Ecclesiastica*, van Arminius, zijn er enkele belangrijke verschillen te noemen. D.LVII noemt slechts één Bijbeltekst ter ondersteuning van de kerkelijke tucht, waar D.1625 en D.1642 vrij veel Bijbelteksten noemen (met name D.1625). De algemene vorm van de uitoefening van de kerkelijke tucht en het doel ervan, namelijk de redding van de zondaar, wordt in alle drie de disputaties min of meer hetzelfde beschreven. Arminius maakt echter wel onderscheid in zondaren, soorten zonden en de manier waarop de zonden zijn begaan. Hij stelt dat de bestraffing daarop aangepast moet worden. Ook maakt Arminius onderscheid tussen verborgen, verholde en openbare zonden, waar de andere disputaties slechts verborgen en openbare zonden erkennen. Een ander groot verschil tussen disputaties XLVIII en de disputatie van Arminius is dat Arminius bij verschillende aspecten van de kerkelijke tucht in het midden laat wat zijn mening daarover is. Hij noemt slechts de verschillende standpunten die over dit onderwerp bestaan. Een voorbeeld daarvan is het onderscheid tussen de kleine en de grote ban. Hij noemt dat sommigen alleen de grote en anderen alleen de kleine ban erkennen, maar geeft daar geen eendoordeel over. Dit zet ook de toon van de disputatie: het is een beschouwende en geen uiteenzettende disputatie. Arminius laat de beslissing over aan ‘wijze en geleerde mannen’.

De disputaties XLVIII wijken dus op verschillende punten behoorlijk af van de disputatie van Arminius over ditzelfde onderwerp. Het is niet met zekerheid te zeggen of de relatie tussen *De Disciplina Ecclesiastica* en D.LVII in de loop van de tijd veranderd is. Er zijn enkele punten waarop D.1625 en D.1642 qua inhoud uit elkaar lopen en waar D.1625 meer lijkt af te wijken van de inhoud van D.LVII. In ogeschouw nemend dat de *Synopsis Purioris Theologiae* is geschreven naar aanleiding van de Contra-Remonstrantse Synode van Dordrecht, zouden deze verschillen kunnen wijzen op Contra-Remonstrantse uitingen in D.1625. D.1625 vindt bijvoorbeeld dat een grote groep zondaren, die hun levenswandel met een leer verdedigt, publiekelijk geoordeeld en geëxcommuniceerd moet worden. Als dat door de omvang van de groep zondaren niet mogelijk is, dient de rest van de gemeente zich van hen af te scheiden. Hieruit zou men kunnen concluderen dat dit is geschreven met het oog op de Remonstranten, die ook publiekelijk geoordeeld werden. Zeker is wel dat D.1642

en D.LVII meer overeenkomsten vertonen dan D.1625 en de disputatie van Arminius. In hoeverre dit afhangt van het verschil in omvang van de disputaties XLVIII of van een Contra-Remonstrantse invalshoek, is niet met zekerheid te stellen. Dit zou wellicht een goed onderwerp kunnen zijn voor verder onderzoek. Zowel de disputaties XLVIII onderling als deze disputaties en Disputatie LVII wijken op verschillende punten behoorlijk van elkaar af.

10. Bibliografie

Primaire literatuur:

Polyander, J., Rivetus, A., Walaeus, A. en Thysius, A., *Synopsis Purioris Theologiae quinquaginta duabus comprehensa* (Leiden 1625). Disputatio XLVIII De Disciplina Ecclesiastica, p. 756-775 (zie bijlage 2)

Antonii Thysii, D. en Iohannes Beutacq, *Disputationum Theologicarum Tertio Repetitarum XLVIII De Disciplina Ecclesiastica* (Leiden 1642). Disputatio XLVIII De Disciplina Ecclesiastica, paginanummer onbekend (zie bijlage 3)

Arminii, I., *Disputationes Publicae et Privatae – Editio Secunda* (Leiden 1614). Disputatio LVII Privata - *De Potestate Ecclesiae in iure dicundo, seu disciplina ecclesiastica*, p. 136-140. (zie bijlage 4)

Vertaalde teksten:

Arminius, Jacobus, *The works of James Arminius*, transl. [from the Latin] by James Nichols and William Nichols (Grand Rapids 1986) – Disputatio LVII – On the power of the church in administering justice, or on ecclesiastical discipline

Polyander, J., Rivetus, A., Walaeus, A. en Thysius, A., *Synopsis of overzicht van de zuiverste theologie* (Leiden 1881). Hoofdstuk XLVIII – Over de kerkelijke tucht, p. 255-271.

Secundaire literatuur:

Asselt, W.J. van en Dekker, E. (red.), *De Scholastieke Voetius. Een luisteroefening aan de hand van Voetius' Disputationes Selectae* (Zoetermeer 1995)

Asselt, W.J. van, Rouwendal, P.L., e.a., *Inleiding in de gereformeerde scholastiek* (Zoetermeer 1998)

Becker, J., *Gemeindeordnung und Kirchengucht: Johannes a Lasco's Kirchenordnung für London (1555) und die reformierte Konfessionsbildung* (Leiden 2007)

Biografisch Portaal – www.biografischportaal.nl

Boer, W. den, *God's Twofold Love: The theology of Jacob Arminius (1559-1609)* (Göttingen 2010)

Bouwman, H., *De Kerkelijke Tucht* (Kampen 1911)

Dijk, P. van, *Kerkelijke tucht als remedie* (Amsterdam 1944)

Harmannij, K., *Wegwijs in de kerkorde* (Barneveld 1990)

Itterzon, P. van, *Het gereformeerd leerboek der 17^e eeuw 'Synopsis Purioris Theologiae' ('s Gravenhage 1931)*

Jansen, J., *Korte verklaring van de kerkenordening* (Kampen 1923)

Joosse, L.J., *Reformatie en zending. Bucer en Walaeus: vaders van reformatorische zending* (Goes 1988)

Lamping, A.J., *Johannes Polyander, Een dienaar van Kerk en Universiteit* (Leiden 1980)

Netten, D. van, 'Uniek Utrechts drukwerk: disputaties uit de eerste halve eeuw van de universiteit', in: M. van Egmond, B. Jaski en H. Mulder (ed.), *Bijzonder onderzoek: Een ontdekkingsreis door de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht* (Utrecht 2009), p. 56-61

Plomp, J., *De kerkelijke tucht bij Calvijn* (Kampen 1969)

Praamsma, J.M., *De Universiteit als Vormingsinstituut – Deel 1 – Een traditie van eeuwen* (Utrecht 2006)

Roodenburg, H., *Onder censuur: de kerkelijke tucht in de gereformeerde gemeente van Amsterdam, 1578-1700* (Hilversum 1990)

Schokking, H., *De leertucht in de gereformeerde kerk van Nederland tusschen 1570 en 1620* (Amsterdam 1902)

Sepp, C., *Het godgeleerd onderwijs in Nederland, gedurende de 16^e en 17^e eeuw* (Leiden 1874)

Stanglin, K.D., *The Missing Public Disputations of Jacobus Arminius – Introduction, Text, and notes* (Leiden 2010)

Tukker, C.A. 'Vier Leidse Hoogleraren in de Gouden Eeuw', *Theologia Reformata* 17 (1979) p. 237-250

Internetpagina's

www.biografischportaal.nl

www.statenvertaling.net/vertalers.html

11. Bijlagen

Bijlage 1: De Dordtse Kerkorde⁶⁰

LXXI.

Gelijkerwijs de christelijke straf geestelijk is, en niemand van het burgerlijk gericht en straf der overheid bevrijdt, alzo wordt ook, benevens de burgerlijke straf, de kerkelijke censuur noodzakelijk vereist, om de zondaar met de kerk en zijn naaste te verzoenen, en de ergernis uit de gemeente Christi weg te nemen.

LXXII.

Wanneer dan iemand tegen de zuiverheid der leer, of de vromigheid des wandels zondigt, zoverre als het heimelijk is, en geen openbare ergernis gegeven heeft, zo zal de regel onderhouden worden, welke Christus duidelijk voorschrijft, Matth. 18.

LXXIII.

De heimelijke zonden, waarvan de zondaar bij één en in het bijzonder, of voor twee of drie getuigen vermaand zijnde, berouw heeft, zullen voor de kerkenraad niet gebracht worden.

LXXIV.

Zo iemand van een heimelijke zonde van twee of drie personen in liefde vermaand zijnde, geen gehoor geeft, of anderszins een openbare zonde bedreven heeft, zulks zal de kerkenraad aangegeven worden.

LXXV.

Van al zulke zonden, die van haar nature wege openbaar, of door verachting der kerkelijke vermaningen in het openbaar gekomen zijn, zal de verzoening (wanneer men zekere tekenen der boetvaardigheid ziet) openbaarlijk geschieden, door het oordeel des kerkenraads; en ten platte lande, of in mindere steden, daar maar één dienaar is, met advies van twee genabuurde kerken, in zulke vorm en manier als tot stichting van een iedere kerk bekwaam zal geoordeeld worden.

LXXVI.

⁶⁰ J. Jansen, *Korte verklaring van de kerkenordening* (Kampen 1923), p. 310-350.

Zo wie hardnekkiglijk de vermaning des kerkenraads verwerpt, idem, die een openbare of anderszins een grove zonde gedaan heeft, zal van het Avondmaal des Heeren afgehouden worden. En indien hij, afgehouden zijnde, na verscheidene vermaningen geen teken der boetvaardigheid bewijst, zo zal men ten laatste tot de uiterste remedie, namelijk de afsnijding, komen, volgende de forme naar den Woorde Gods daartoe gesteld. Doch zal niemand afgesneden worden, dan met voorgaand advies der classe.

LXXVIII.

Aleer men tot de afsnijding komt, zal men de hardnekkigheid des zondaars der gemeente openlijk te kennen geven, de zonden verklarende, mitsgaders de naarstigheid aan hem bewezen in het bestraffen, afhouden van het Avondmaal, en menigvuldige vermaningen, en zal de gemeente vermaand worden hem aan te spreken, en voor hem te bidden. Zodanige vermaningen zullen er drie geschieden. In de eerste zal de zondaar niet genoemd worden, opdat hij enigszins verschoond worde. In de tweede zal met advies der classe zijn naam uitgedrukt worden. In de derde zal men der gemeente te kennen geven, dat men hem, tenzij dat hij zich bekere, van de gemeenschap der kerk uitsluiten zal, opdat zijn afsnijding, zo hij hardnekkig blijft, met stilzwijgende bewilliging der kerken geschiede. De tijd tussen de vermaning zal in het oordeel des kerkenraads staan.

LXXVIII.

Wanneer iemand, de geëxcommuniceerd is, zich wederom wil verzoenen met de gemeente door boetvaardigheid, zo zal hetzelve voor de handeling des Avondmaals, of anderszins naar gelegenheid, te voren der gemeente aangezegd worden, teneinde hij te naastkomende Avondmale (zoverre niemand iets weet voor te brengen ter contrarie) openbaarlijk met professie zijner bekering weder opgenomen worde, volgende het formulier daarvan zijnde.

LXXIX.

Wanneer de dienaars des Goddelijken Woords, ouderlingen of diakenen een openbare grove zonde bedrijven, die der kerk schandelijk, of ook bij de overheid strafwaardig is, zullen de ouderlingen en diakenen terstond door voorgaand oordeel des kerkenraads derzelve en der naast gelegene gemeente van hun dienst afgezet, maar de dienaars opgeschort worden. Maar of zij geheel van de dienst af te zetten zijn, zal in het oordeel der classe staan.

LXXX.

Voorts onder de grove zonden, die waardig zijn met opschorting of afstelling van de dienst gestraft te worden, zijn deze de voornaamste: valse leer of ketterij, openbare scheurmaking, openlijke blasfemie, simonie, trouweloze verlating van zijn dienst, of indringing in eens anderen dienst, meinedigheid, echtbreuk, hoererij, dieverij, geweld, gewoonlyke dronkenschap, vechterij, vuil gewin; kortelyk al de zonden en grove feiten, die de auteur voor de wereld eerloos maken, en in een ander gemeen lidmaat der kerken der afsnijding waardig zouden gerekend worden.

LXXXI.

De dienaren des Woords, ouderlingen en diakenen zullen onder hen de christelijke censuur oefenen, en malkander van de bediening huns ambts vriendelyk vermanen.'

Bijlage 2: Polyander, J., Rivetus, A., Walaeus, A. en Thysius, A., *Synopsis Purioris Theologiae quinquaginta duabus comprehensa* (Leiden 1625). Disputatio XLVIII De Disciplina Ecclesiastica, p. 756-775.

756 DISPUTATIO XLVIII.

COROLLARIA.

I. Gradus consanguinitatis & affinitatis, in quibus contrahere prohibitum est, Levit. cap. 18. ita ad politiam Israëliticam pertinere negamus, ut non sint iuris divini, omni tempore ex honestatis lege servandi.

II. Matrimonium in casu adulterij vel iniusta desertionis infidelis, quoad vinculum etiam, dissolvi affirmamus, ita ut divortio legitime facto, innocens à nuptijs arceri non debeat.

III. Matrimonium, quoad vinculum, vel quoad thorum, vel cohabitationem, per votum, aut ingressum in religionem, ut vocant, dissolvi posse, negamus.

IV. Consensum parentum, expressum vel tacitum, necessario requiri ad matrimonium legitime contrahendum, affirmamus.

DISPUTATIO XLVIII.

DE

DISCIPLINA ECCLESIASTICA.

Præside D. ANTONIO WALÆO.

Respondente IOANNE LIVENSIO.

THESIS I.

Sicuti nec familia, nec respublica, nec ulla humana societas sine legum ac disciplinæ vinculo consistere potest, ita nec Ecclesiæ Christi

suæ

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 757

sua integritas in hoc mundo potest constare, nisi certo regimini atque idoneis legibus sit adstricta; per quæ ordo ejus & *disciplina* adversus carnis, mundi, ac Satanæ fraudes ac molitiones in violata conservetur.

II. Hoc Ecclesiæ regimen vulgo disciplina Ecclesiæ appellatur; quam Christus clavium nomine Matth. 16. vers. 19. designat; & Apostolus 2. Cor. 10. vers. 8. potestatem appellat, quæ à Domino data est, non ad subversionem, sed ad ædificationem.

III. Est autem hæc potestas tota ministerialis, Christo atque ejus verbo per omnia subiecta. Nam solus Christus tanquam filius domui suæ præest. Hebr. 3. 6. *Et clavem Davidis habet, qui aperit, & nemo claudit: & claudit, ac nemo aperit.* Apoc. 3. 7. Ministri vero ejus tanquam famuli domui ejus præsunt, Hebr. 3. 5. & tanquam œconomi ac dispensatores mysteriorum Dei, in quibus hoc comprimis requiritur, ut fidus quisque reperiat. 1. Cor. 4. 2.

IV. Clavis autem hæc, sive potestas ligandi ac solvendi, prout à Christo explicatur Matth. 18. vers. 18. recte à Catechesi nostra duplex constituitur, una verbi, altera excommunicationis, quarum illa clavis scientiæ ex Luc. 11. 52. solet vocari, hæc vero clavis disciplinæ strictius sic dicitur.

V. Clavis seu potestas verbi est, qua remissio peccatorum, & reconciliatio cum Deo, per Christum, non tantum generatim credentibus ac respicientibus annunciarur, prout passim in scripturis videre est; sed etiam qua verbum illud generale, ad consolationem atque ædificationem cujusque conscientiæ singulariter applicatur, prout fidei ac respicientiæ fructus, aut impœnitentiæ atque incredulitatis signa in ipsidem se produunt

Bbb 3

quem.

758 DISPUTATIO XLVIII.

quemadmodum in exemplo Nathanis ad Davidem, 2. Sam. 12. v. 13. & contra, Petri ad Simonem magum, Act. 8. 21. videre est.

VI. Usus hujus annunciationis communiter penes totam Ecclesiam certo respectu est; quia singula Ecclesiae membra ex charitatis praescripto, pro mensura doni à Christo accepti, & vocationis ratione, se mutuo privatim consolari, adhortari, ac monere ex Dei verbo possunt ac debent; idque secundum mandatum Christi Matth. 18. vers. 15. *Si peccaverit in te frater tuus, ito & moneto eum inter te & ipsum solum, &c.* Item Apostoli Hebr. 3. vers. 13. *Exhortamini alij alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus, ne quis ex vobis induretur fraude peccati.*

VII. Singulariter tamen ad hanc potestatem publice, & ex publica auctoritate etiam privatim exercendam Christus Ecclesiae Pastores ac publicos verbi administratos delegavit; unde & Apostolo Petro Christus sigillatim promisit, Matt. 16. 19. *Ego tibi dabo claves regni caelorum, & quicquid ligaveris in terra erit ligatum in caelis, & quicquid solveris in terra, erit solutum in caelis;* & omnibus discipulis conjunctim, Ioan. 20. 22. *si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, si quorum retinueritis, retenta sunt;* atque idcirco etiam praedones verbi, in Christi nomine legatione fungi dicuntur, 2. Cor. 5. vers. 20.

VIII. Altera clavis, quae disciplinae vocatur, in Ecclesia Christi magis controversa est, ac proinde ejus natura, modus atque usus paulo diligentius ex sacra scriptura nobis contra omnes abusus est vendicandus.

IX. Statuimus ergo, eam proprie consistere, in potestate illa spiritali, qua per Pastores verbi, ex consilio senatus ecclesiastici, & consensu totius Ecclesiae,

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 759

Ecclesiae, illi qui fratres nominantur, propter doctrinae aut vitae impuritatem, post privatas ac publicas Ecclesiae monitiones neglectas ac contemptas, à signis divinae gratiae arcantur; & si in eadem contumacia perseverent, tandem coram tota Ecclesia in Dei nomine per publicam sententiam in terris, & consequenter in caelis, ab Ecclesiae communione exclusi esse pronuntiantur; tantisper dum per resipiscenciam veram ac feriam Deo atque Ecclesiae reconcilientur.

X. Antequam vero hujus definitionis singula membra pensulatus examinemus, nobis ex sacra Scriptura contra nonnullos, qui se pro Ecclesiae reformatae membris gerunt, hanc potestatem Ecclesiae esse datam, demonstrandum est, ac deinde modus ac natura ejus juxta definitionem, à nobis propositam explicanda.

XI. Hanc potestatem Ecclesiae esse datam evincunt plurima documenta atque exempla tam veteris quam novi Testamenti.

XII. In veteri Testamento Deus mandavit, ut impuri secundum legem non tantum sponte à sacerdotum communione abstinerent, Lev. 5. & 6. & sequentibus capitibus. Item ab esu agni paschalis, Numer. 9. Sed etiam ut Sacerdotes & Levitae hujus rei curam praeter ceteris haberent, nempe, ut secundum Dei verbum inter purum & impurum, sanctum & prophanum discernent ac judicarent, ut videre est de omni impuritate, Levit. 10. vers. 9. Ezech. 44. vers. 23. & de impuris ex lepra, Levit. 13. utque eos quos impuros judicassent, à templi ac sacerdotum communione tantisper arcerent, donec per singularia sacrificia denuo essent mundati; quemadmodum praeter Regis VIIae exemplum singulare, 2. Paralipom. 26. univerte indicatur 2. Paralipom. 23. vers. 18. *Joinda distribuit*

Bbb 4

MINERA

760 DISPUTATIO XLVIII.

munera in domo Domini inter sacerdotes & Levitas, & collocavit ignitores in portis domus Dei, ut non ingrederetur immundus illare.

XIII. Id quum de impuritate ceremoniali manifestum sit, multo magis de morali impuritate erit statuendum, quum ceremonialis illa impuritas, moralem impuritatem designaverit, sicuti Propheta Haggæus cap. 2. 12. exponit; & Deus cum incircumcisis carne, etiam incircumcisos corde, in exclusione à sanctuario conjungit, Ezech. 44. vers. 9. *Nemo peregrinus incircumcissus carne, aut incircumcissus corde in sanctuarium meum veniet.* quod etsi mystice de sanctuario novi Testamenti hic intelligendum agnoscamus, tamen simul aperte denotat, quid in externo illo sanctuario veteris Testamenti fuerit faciendum.

XIV. Sed præter hæc argumenta quæ ex analogia impuritatis ceremonialis petuntur, certa quoque sunt documenta quæ ab impuritate morali ex veteri Testamento colliguntur, ut Levitic. 6. vers. 2. Lex lata est de diversis generibus fraudum & furtorum; & modus adjungitur, quo ejusmodi homines denuo cum Ecclesia reconciliari possint, & peccatum illud expiari, nempe redditio rei interversæ cum quinta ei superaddita, & immolatio arietis lactentis per sacerdotem. Vnde necessario sequitur, hominem ejusmodi, ante sui reconciliationem cum homine fraudato per rei ablata redditionem, & cum Deo per singulare sacrificium, non habuisse accessum ad communia sacrificia ac Sacramenta Ecclesiæ Israëliticæ. Vbicunque enim propitiatio singularis, ibi impuritas; ubi impuritas, ibi à sacerdotibus compunibus exclusio. Numer. capite 19. vers. 20.

XV. Id ipsum quoque invicte demonstrat reprehensio

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 761

prehensio Sacerdotum veteris Testamenti, quæ extat Ezech. 44. vers. 6. *Satis estis vobis, discedite ab omnibus iniquitatibus vestris & domus Israel, qui introduxistis alienigenas, praputiatos corde, & praputiatos carne, ut essent in Sanctuario meo, ut profanarent domum meam.* quemadmodum Philo Judæus libro de sacrificantibus testatur, hunc usum permanisse inter Judæos etiam suo tempore, ut homicidæ non admitterentur in templum, & Iosephus lib. 4. c. 13. de bello Judaico acerrime invehitur in Zelotas, quod versarentur in templo manibus popularium corde calentibus, & Antiq. lib. 19. cap. 7. testatur fuisse quendam Pharisæum nomine Simonem, qui Agrippam Regem accusabat ut impium & arcendum templi aditu, unde & in Evangelica Historia Iohan. 9. vers. 22. & alibi legimus, eos quos pro impiis habebant factos esse *δοκίμους*, & Christus inter reliquas calamitates quas suis Apostolis prædicit, etiam hanc adjicit, quod ex synagogis propter ipsius nomen essent ejiciendi. Iohan. 16. vers. 2.

XVI. Ex novo Testamento plurima quoque Scripturæ loca in hanc sententiam manifesta sunt, quæ ad munus Magistratus nullo pacto possunt referri. Locus Matth. 16. 19. *Tibi dabo claves regni cælorum, & quicquid ligaveris in terris, ligatum erit in cælis.* Item Iohan. 20. 23. *Cuiuscunque remiseritis peccata, remissa erunt, & cuiuscunque retinueritis retenta erunt,* de officio Magistratus nec intelligi possunt, nec unquam fuerunt intellecta, sed de munere Apostolorum tantum & Ecclesiæ Pastorum, quemadmodum nec locus Matth. 18. *Dic Ecclesiæ, & si Ecclesiam non audierit sit tibi velut Ethnicus & Publicanus,* & 1. Cor. 5. 3. 4. 5. ubi Apostolus incestuosum ab Ecclesia Satana: tradi mandat, & leges præscribit secundum quas hæc disciplina

Bbb 5 dein-

762 DISPUTATIO XLVIII.

deinceps exerceri debeat; præter diversa exempla quæ in praxi, & Epistolis Apostolorum, passim occurrunt, quorum in sequentibus facienda erit mentio.

XV II. Ex quibus omnibus manifestum est, gravissime eos errare, qui hanc potestatem Ecclesiæ datam negare audent, quæ universa veteris & novi Testamenti, & Ecclesiæ totius Christianæ immota praxi fulcitur.

XV III. Graviter etiam errant illi, qui hanc potestatem quidem Ecclesiæ à Christo datam fateatur, sed extra ordinem & ad tempus tantum, quamdiu Ecclesia sub cruce fuit, & Magistratibus Christianis caruit; quia argumenta ex veteri Testamento antea allata, de Ecclesia sub fidelibus Magistratibus constituta agunt; & Christus in novo Testamento Ecclesiæ hanc potestatem absolute & in perpetuum dedit, nulla ejusmodi exceptionis mentione aut suspitione usquam injecta, unde & Ecclesiæ primitiva eandem potestatem citra omnem controversiam exercuit, non tantum sub cruce & antequam Imperatores essent Christiani, sed etiam sub iis, quando jam ad fidem essent conversi, & sub eorum politico regimine, quod ab Ecclesiastico & spirituali hoc regimine semper distinctum & discretum fuit.

XIX. Etsi vero hanc spirituales potestatem, à Christiani Magistratus inspectione, tanquam utriusque tabulæ custode non eximimus; negamus tamen eam aut ejus praxin à Magistratus luprema autoritate pendere, sicuti quidam recentiores contendunt, cum à Christo solo pendeat, & ab ipso immediate Ecclesiæ sit concessa, ut loci antea producti demonstrant, ac proinde nec per appellationem, aut provocationem proprie dictam, potestas hæc ad Magistratus aut Principum

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 763

tribunal deferri potest, quum ejus executio penes ipsos non sit. Interim tamen non diffitemur verum esse, quod Beza adversus Erastum fateatur, quum etiam à recte constituto consilio possit reis delatis iniuria fieri, in angustioribus terroribus, citra ullam ordinis Ecclesiastici violationem, Christianus magistratus, ut tabula utriusque Ecclesiæ & Civitatis custos & vindex, prospicere potest conquirentibus.

XX. Quæstione hac ergo prima extra controversiam constituta, reliquum jam est, ut per quos, in quos, & quo modo hæc disciplina sit exercenda deinceps exponamus.

XX I. Statuimus ergo hanc potestatem residere in tota Ecclesia, sed quum Deus sit Deus ordinis & non confusionis, & in Ecclesia sit ordo docentium ac discipulorum, item eorum qui præsentantur & qui subsunt, ut omnia in hoc tam arduo negotio ad ædificationem dirigantur, necessarium est ut singulis ordinibus, suæ distinctæ partes assignentur.

XX II. Potestatis hujus executionem penes ministros verbi esse assignamus, idque non tantum quia hæc publica disciplinæ hujus administratio est appendix prædicationis verbi, & administrationis Sacramentorum; sed etiam quia omnia exempla quæ à nobis tam ex veteri quam novo Testamento jam antea producta sunt, hujus potestatis publicam executionem ad Sacerdotes, Apostolos, Evangelistas, atque Ecclesiarum Angelos seu Pastores referunt.

XX III. Nec tamen propterea concedimus, à solo aliquo Episcopo, sive Romano, sive Eugubino, ex motu proprio aut plenaria autoritate, ut loquuntur, hanc potestatem posse vendicari, sed Rectorum ac Presbyterorum Ecclesiæ consilium, totiusque adeo Ecclesiæ aut apertum aut tacitum

saltem

764 DISPUTATIO XLVIII.

saltem consensum adhibendum esse, ex præscripto Christi atque purioris Ecclesiæ praxi asseimus.

XXIV. Nam vox Ecclesiæ, qua Christus Matth. 18. utitur, pro uno aliquo Episcopo sumi non potest, & Apostolus Paulus 1. Cor. 5. 4. id ad Corinthiorum solennem congregationem refert, & quum eodem capite finem excommunicationis statuit toti Ecclesiæ communem, ut communi quoque consensu res hæc tota administraretur, quo ejus finis tanto melius obtineri possit, est consentaneum. quemadmodum in veteri Testamento non tantum Synedrij Ecclesiastici auctoritas antecessit, sed etiam populi consensus, ex cuius medio ejusmodi homo eradicari aut excindi dicebatur, accessit.

XXV. *Obiectum* circa quod hæc disciplina exerceretur sunt illi qui fratres nominantur, ut Apostolus definit 1. Cor. 5. 11. nam illos qui extra Ecclesiam sunt, judicabit Dominus, causa vero est vel vita prava, ut ex Matth. 18. v. 15. 1. Cor. 5. v. 11. 2. Thess. 3. v. 11. videre est, vel doctrina perversa, quemadmodum ex Rom. 16. 17. 1. Timoth. 1. v. 20. Tit. 3. 10. & 2. Johan. vers. 10. manifestum est, & ratio ejus rei aperta est, quia non tantum vita, sed etiam doctrina prava hominem à Christo separat, Galat. 2. 8. & utraque instar fermenti totam massam inficere potest, teste Christo, Matth. 15. 6. 12. & Paulo 1. Cor. 5. 6.

XXVI. Nec ideo statim, ubi quis frater nominatus in hujusmodi scandala incidit, à corpore Ecclesiæ aut signis gratiæ excludi debet, quemadmodum quibusdam Anabaptistis in usu est, sed post privatas demum ac publicas Ecclesiæ monitiones contemptas ac reiectas, sicuti Christi verba aperte significant, *si Ecclesiam non audierit sit tibi velut*

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 765

velut Ethnicus & Publicanus; & Apostoli Tit. 3. 10. Hæreticum hominem post unam aut alteram admonitionem devota.

XXVII. *Quæstio* hic movetur, an si peccantium in doctrina aut vita magna sit multitudo, exclusione à Sacramentis aut excommunicatione eorundem uti liceat. causa dubitationis est, quia cum hæc potestas data sit ad ædificationem non ad subversionem, subversio potius Ecclesiæ ex ejusmodi separatione, quam ædificatio sit expectanda. atque ideo Augustinus non sustinuit, ut adversus ebriosos in Africa propter peccantium multitudinem hic gladius spiritualis stringeretur.

XXVIII. Nos vero cum distinctione respondemus, si magna pars Ecclesiæ in errorem fundamentalem, seu hæresin abducta sit, & omnibus remediis tentatis in viam revocari non possit, hoc remedium piis Pastoribus qui saniori parti præfunt superesse, ut sese cum recte sentientibus, ab heterodoxorum communione separent; & licet aperta sententia propter seductorum potentiam hæc disciplina adversus eos usurpari non possit, ut aperto factò ab illis secedant, & hæresin condemnent. Quemadmodum Christus monet Matth. 7. vers. 15. *Carvete à Pseudoprophetis. & Iohan. 10. v. 5. Oves Christi, peregrini vocem non norunt atque ideo fugiunt ab eo. item Rom. 16. 17. Hortor vos fratres ut observetis eos qui diffidia vel scandala faciunt adversus doctrinam quam didicistis, & declinate ab eis.* Quemadmodum in veteri Ecclesia Orthodoxi ab Arrianis secessionem fecerunt, & Proavi ac Patres nostri superioribus seculis ab Antichristi superstitione & synagoga.

XXIX. Sed si vita improba magnam gregis partem infecerit, quemadmodum Propheta de Israë-

766 DISPUTATIO XLVIII.

Israëlitica Ecclesia passim conqueruntur, rursum hic distinctione est opus. quia vel pravam vitam suam hac multitudo docendo defendit, vel non defendit docendo, sed tantum sequitur eam male agendo. Si pravam vitam docendo defendit ut olim Nicolaitæ & Iesabel illa, quæ prophetando seducebat servos Christi ad seortandum, tum eodem modo de illis statuendum, quo cum hæreticis agendum jam ante docuimus, id est, vel publica sententia excommunicandi; vel si id propter eorum multitudinem & potentiam fieri non possit, ab iis secedendum; ut Christus de Nicolaitis & Iesabele illa mandat Angelo Ecclesiæ Thyatirensis & Ephesinæ, Apoc. 2. 6. & 20. idque ex vi declarationis Christi Matth. 5. 19. *Qui solverit unum ex mandatis illis minimis, et ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum.*

XXX. Sed si sola prava vita, non ex doctrina prava, sed contra doctrinam sanam magnam gregis partem invaserit, ex sententia Augustini lib. 3. contra Epistolam Parmeniani, & alibi adversus Donatistas, nec secessione ab eis, nec excommunicatione sed precibus, gemitu, adhortationibus, reprehensionibus, comminationibus, bonis exemplis, & similibus remediis tantum utendum: quemadmodum videmus Prophetas & pios Sacerdotes his solis armis in Ecclesia Israëlita esse usos, quod & probat ex loco 2. Cor. 10. quod hæc potestas non ad destructionem, sed ad ædificationem sit data, & ex parabola zizaniorum, quæ Christus evelli noluit sed ferri, quando metus est ne triticum eadem opera evellatur ac perdat, Matth. 13. 29.

XXXI. Has rationes Augustini firmas esse judicamus respectu piorum privatorum in ejusmodi coetu viventium, qui propterea ab ejusmodi

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 767

cœtu se segregare non debent, item respectu singularium Pastorum, qui plurium in tolerandis improbis consensui & suffragiis obniti non possunt; quemadmodum exemplo piorum Sacerdotum in depravorum multitudine, & Prophetarum inter eosdem agentium exemplis recte demonstratur. sed si Ecclesiæ Rectores plerique in bonum conspirent, existimo, ejusmodi hominibus aperte & contumaciter corruptis, quantalibet sit multitudo, ab iisdem Pastoribus divinæ gratiæ Sacramenta communicari nec posse nec debere, sed unanimum consensu, iis esse neganda, & Deo eventum commendandum; quia pii Pastores signa gratiæ iis communicare non possunt, quibus Christus ea aperte negat, & ne communicentur prohibet; & quia exempla in Ecclesiis nostri temporis reperiuntur, ubi ejusmodi negatio publica, in publica morum corruptela, medium fuit & instrumentum, quo Ecclesia ad meliorem statum sit reducta, & morum major integritas revocata.

XXXII. Interim tamen absurde à Pontificiis propter vitia regnantium, etiam subditis innocentibus sacrorum usu interdicitur, aut familiis propter peccata Patris-familias; cum filius non portet hic iniquitatem Patris, nec subditus Principis, si eius exemplum vivendo non sequatur ac prober.

XXXIII. Obiecto huius disciplinæ sic explicato progrediamur ad eius formam ac modum.

XXXIV. Forma seu potius gradus excommunicationis duplex statuitur, primus in abstentione à Cœna Domini, alter in exclusione à totius Ecclesiæ externa communione, & extra Ecclesiam cictione consistit. quorum prior gradus, minor.

768 DISPUTATIO XLVIII.

minor, alter vero, maior excommunicatio à nonnullis vocatur.

XXXV. Abstentio à Cæna Domini legitime fit duobus modis, vel quum quis frater nominatus grave aliquod vitæ aut doctrinæ scandalum admittit, à qua monitus resipiscenciam verbis quidem profitetur, sed resipiscenciæ fructus idoneos nondum ostendit, ut scandalum ab Ecclesia tolli possit, vel quando ne quidem verbis resipiscenciam pollicetur, sed tamen resipiscenciæ spem omnem per contumaciam suam nondum præcidit, ut interim Ecclesia per hunc primum disciplinæ spiritualis gradum, hominem illum per admonitiones & tolerantiam Christianam ad veram resipiscenciam invitet atque adducat.

XXXVI. Fundamentum huius primi disciplinæ gradus petitur, partim ex sine ipso qui iam à nobis explicat s est, partim ex abstentione eorum, qui in Ecclesia veteris Testamenti propter impuritatem legalem ad tempus ab usu sacrificiorum & Agni Paschalis, ut interim se purgarent, cogebantur abstinere; sicuti ex Num. 9. & 19. & 2. Chron. 30. videre est. partim denique ex præcepto Apostoli 1. Cor. 11. 28. *ut homo prius seipsum probet, & sic edat de hoc pane & bibat de hoc poculo. Quæ probatio etsi ab unoquoque privatim fieri debeat, in publicis tamen delictis etiam publice ab Ecclesiæ præfectis ea fiat necesse est; quibus passim in Scriptura mandatur, ut toti gregi attendant, mundum ab immundo secernant, qui intus sunt diiudicent, & scandala quantum fieri potest ab Ecclesia tollant.*

XXXVII. Et Ecclesiæ primitivæ ab Apostolorum temporibus deducta consuetudo aperte huic ritui consonat, etsi agnoscamus rigorem aliquem in nonnullis Canonibus veterum Synodorum observari,

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 769

observari, in abstentionis temporibus definendis, qui mansuetudinis Christi & Apostolorum eius modum non nihil excedat.

XXXVIII. Major excommunicatio tres gradus complectitur, quorum primus excommunicatio simplex, secundus anathema, ex Galat. 1. 8. tertius anathema maranatha, ex 1. Cor. 16. 22. appellatur. Postremi usus tantum est adversus eos qui in Spiritum sanctum peccarunt, ac proinde quibus nulla spes veniæ superest, sed hoc unum restat, ut Dominus veniat & causam suam adversus eos agat, atque ideo Ecclesia posterioris temporis, quæ hoc peccatum vix certo discernere potest, eo gradu uti non solet. Secundus gradus intermedius adversus dogmata perversa, & adversus eos qui hæc contumaciter defendunt, generatim tantum usurpari solet. Primi vero usus proprie ergo superest adversus personas singulares eo modo & ordine, qui à nobis Thesi 9. fuit definitus.

XXXIX. Hæc excommunicatio verbis Christi Matth. 18. 17. explicatur. *Si Ecclesiam non audierit sit tibi velut Ethnicus & Publicanus.* Item Apost. Gal. 5. 12. *Vinam exscindantur qui vos turbant.* Sub veteri vero Testamento eradicatio ex medio populi, & ejectio ex Synagogis vocabatur.

XL. Idem indicari per modum illum loquendi quo Apostolus usus est, 1. Cor. 5. 5. & 1. Tim. 1. 20. *nempe tradere Satana ad interitum carnis*, recte judicantur multi ex Veteribus; quia extra Ecclesiam Satanas regnat. Etsi non improbable sit quod ab Augustino & Chrysostomo observatur, ideo ejusmodi homines Satanae traditos dici, quia cum ejectione ex Ecclesia & ejus communione potestas aliqua & vexatio Satanae conjuncta fuit donec resipiscerent.

C c c XLI. Ab.

770 DISPUTATIO XLVIII.

XL I. Absurdum vero est & alienum à scopo Apostoli, quod Erasmus hic est commentus, nempe Satanæ traditos dici, ut ab eo morti dederentur; cum finem hujus traditionis longe alium Apostolus proponat, nempe *ut carne mortificata spiritus saluus fiat in die Domini.* 1. Cor. 5. *Et ut discant non blasphemare.* 1. Tim. 1. & ipse id postea explicet per alios & æquivalentes loquendi modos, nempe *expurgate vetus fermentum*, item *tollite malum è medio vestri*, item *ne commisceamini cum iis*, nec *cibum cum iis capite*, quod de mortuis non nisi inepte dici potest. Ut taceam, ab omni clementia & consuetudine Ecclesiæ Apostolicæ esse alienum statuere, quod avaros, ebriosos, idololatrias & similes per Satanam vita privavit.

XL II. Ut autem hæc excommunicandi ratio plene intelligatur, paulo diligentius explicandum est, quousque se hæc ejectio ex Ecclesia extendat, & quæ sit illa communio qua ejusmodi homines privantur.

XL III. Ex verbis Christi, Matth. 16. & 18. capite, evidenter colligitur, hominem excommunicatum, ita ligari aut solvi in terris, ut etiam ligetur aut solvatur in cælis, id est, sententia Ecclesiæ in terris legitime ac juste lata etiam in cælis apud Deum sit rata. Nam injusta excommunicatio, qualem Christus, Apostoli, & multi pij, ab Antichristi servis experti sunt, non magis metuenda est quam maledictio immerita, de qua Sapiens testatur Proverb. 26. vers. 2. *Ut avicula errando & hirsundo volitando, ita maledictio immerita non obventura est.*

XL IV. Prout autem, communio membrorum Ecclesiæ duplex est, una externa & ordinis, alia interna & spiritualis, ita & excommunicatio vera ac justa utramque hujus communionis priva-

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 771

tionem certo modo ac certa conditione respicit.

XL V. Externam communionem inter Ecclesiæ membra duplicem statuit Scriptura, unam mere Ecclesiasticam, alteram conversationis Christianæ in vita civili.

XL VI. Ab Ecclesiastica communione excluditur homo excommunicatus; quia per excommunicationem privatur omnibus signis gratiæ divinæ, quæ Deus suæ Ecclesiæ peculiariter esse voluit, & per quæ Ecclesiæ suum favorem singularem demonstrat. qualia sunt. 1. Omnia munera Ecclesiastica, à quorum usu necessario excidit excommunicatus. 2. Participatio Sacramentorum. 3. Verbi & precum communio; quatenus comprehendit tabulas fœderis mutui inter Deum & Ecclesiam initi, aut promissiones ac consolationes Evangelicas credentibus ac respicientibus factas; unde etiam in Veteri Testamento à totius tabernaculi ac templi usu & communione exclusus fuit.

XL VII. Etsi autem in prima Ecclesia etiam ab eis excludi solebant excommunicati, nos tamen sub novo Testamento id non esse necessarium judicamus, quia templa nostra nihil in se Sacramentale continent, quale tabernaculum ac templum vet. Test. continuit; nec peculiare ab aliis locis gratiæ promissiones habent, ut superstitiose credunt Pontificij, contra assertionem Christi, Iohan. 4. 21. 23. Deinde quia excommunicati à verbi auditu aut publico aut privato excludendi non sunt, quatenus in eo continentur admonitiones atque exhortationes ad fidem ac respicientiam; & quatenus in eo etiam pro eorum conversione ab Ecclesia oratur. quemadmodum videmus 1. Cor. 14. v. 23. etiam infideles ad Christianorum conventus fuisse in eum finem admissos, &

Ccc 2 Chri

772 DISPUTATIO XLVIII.

Christus ipse in eum finem inter peccatores & publicanos conversatus est. & Apostolus expresse monet 2. Thess. 3. 15. *Vt non ducamus eiusmodi hominem ut inimicum, sed ut admoneamus eum tanquam fratrem.*

XLVIII. Communio conversationis Christianæ in vita civili ex præcepto Apostolico etiam abruptitur per excommunicationis usum, ut homo scilicet hujusmodi pudeat, & ad meliorem mentem revocetur. verba Apostoli perspicua sunt 1. Cor. 5. 11. *Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini cum eis & cum eiusmodi ne edatis quidem.* & 2. Joh. 1. 10. *Si quis venit ad vos & hanc doctrinam non adfert, ne recipite eum domum nec a ve ei dicite.*

XLIX. Nec tamen sub hoc prætextu licet conjugibus se separare, aut officia conjugalia eisdem negare, ut Anabaptistæ sine ullo Scripturæ exemplo solent. nec liberi propterea solvantur obsequio parentibus debito, nec alia vincula naturalia aut moralia per excommunicationem abruptuntur. Nam regula hæc immota est, quod ceremonialia & positiva semper cedant moralibus ac naturalibus, Deus enim vult misericordiam & non sacrificium. Sed Apostolus Paulus & Iohannes locis antea citatis, agunt de familiaritate illa conversationis, qua Christiani ex vi *φιλανθρωπίας* & fraternitatis Christianæ ejusmodi officia sibi mutuo præstare solent, à quorum officiorum singulari debito excommunicati excidunt, non tamen à communi naturæ jure, quod semper inviolatum manet.

L. Eadem quoque ratio invictè demonstrat (ut de aliis abusibus hic non loquar) Pontifices injuste per excommunicationem Reges ac Principes privare Regnis ac ditionibus suis, aut subditos

solvere

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 773

solvere juramento fidelitatis, quod eis legitime præstiterunt; quia hæc vincula sunt naturalia ac moralia, ex vi tertij & quinti præcepti hominum conscientias obligantia, quemadmodum Apostolus id quoque explicat Rom. 13. & 1. Pet. 3. ac proinde per excommunicationem solvi aut abrupti non possunt.

LI. Nec vero ejusmodi factorum ullum extat exemplum in antiqua Ecclesia Judaica, aut in primitiva Christiana, sed contraria plurima, in Philippo Arabe, Juliano, Theodosio, Maximo tyranno, aliisque qui ab Ecclesia excommunicati vi excommunicationis Regnis suis non exciderunt. Nec vero equum est, ut Regum Christianorum in Regnorum possessione deterior sit conditio, quam Regum infidelium, qui excommunicari non possunt, aut quam Christianorum reliquorum, qui per excommunicationem Ecclesiasticam muneribus suis aut bonis privatis & hereditariis non excidunt, nam excommunicatio, ut Dominicus à Soto rectè observavit, *non est privatio alicuius boni proprii, quod transgressor legis prius possederat, sed est privatio bonorum communium, que ab Ecclesia erant percepturus, ut communionis spiritualis, & receptionis Sacramentorum.*

LII. Hactenus communio externa & quatenus ea privatur excommunicatus, sequitur ut de interna nonnulla etiam subjiciamus.

LIII. Statuimus ergo, cum qui ab externa Ecclesiæ communionem separatur, ab interna societate quam Ecclesia habet cum Christo certa etiam ratione censeri alienum, & ut Apostolus loquitur, Satanæ traditum, quia extra Ecclesiam Satanas regnum obrinet, & Deus non nisi iratus & justus peccatorum vindex apprehendi potest.

Ccc 3

LIV. Est

774 DISPUTATIO XLVIII.

LIV. Est autem hæc privatio internæ cum Christo communionis duplex, una respectu gratiæ præsentis, altera respectu futuræ.

LV. Respectu præsentis est, qua homo adversus Ecclesiæ admonitiones contumax, prout signa externa favoris Dei & pignora gratiæ ei negantur, ita etiam interna favoris divini testimonia à Deo ipsi adimuntur, ac proinde non nisi Deum sibi iratum, & à se alienatum potest apprehendere, quamdiu in isto statu perseverat.

LVI. Nec tamen propterea sequitur quod quidam volunt, ejusmodi hominem tantisper à Deo plane esse abjectum, aut omni gratia habituali necessario esse nudatum, quia finis Ecclesiæ sic judicantis, quod judicium & à Deo in cælis ratum habetur, non est perditio, sed salus hominis, nec denotatio quod Deus hominem illum plane abjecerit, sed quod caro eatenus dominetur spiritui, et non nisi extremo hoc remedio in integrum restitui possit, quemadmodum verba Apostoli clara sunt 1. Cor. 5. 5. hoc fieri *ad interitum*, id est, mortificationem carnis, ut *spiritus salvus*, id est, superior fiat, in die Domini. Ex quo necessario sequitur, ex Ecclesiæ excommunicantis judicio aliquod spiritus semen, etsi oppressum lateat, in eo superesse, quod hoc acerrimo contra carnem remedio ab ultimo interitu vendicandum est.

LVII. Nec inde etiam sequitur hominem ejusmodi in Dei proposito plane esse abjectum, quia Deus per hoc ultimum remedium eum adhuc ad resipiscentiam vocat, & tanquam fratrem, etsi è familia ejectum, moneri vult, 2. Thess. 3. 15. quemadmodum pater quem filium contumacem è domo sua ejecit, eumque conspectu suo, aut familiari domesticorum conversatione privat; etsi
signa

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 775

signa omnia & sensum amoris ac favoris paterni ei adimat, ut hoc remedio eum ad resipiscentiam reducat, nondum tamen propterea eum plane exheredavit, aut omnem paternum affectum erga eum necessario exuit; quem vel hoc facto erga eum, etsi id eo tempore nondum agnoscentem, exerit, tum demum serio agniturum, quum per feriam conversionem cum patre suo in gratiam rediit.

LVIII. Privatio internæ cum Christo communionis respectu gratiæ futuræ non est pura aut absoluta, sed conditionalis tantum. Nam quum Ecclesia judicio suo, quod Deus in cælis ratum habet, hominem excommunicat, minatur ei, sicuti ab externa Ecclesiæ communionem & à gratiæ Dei sensu privatur aut excluditur, ita eum ex regno cælesti ultimo die exclusum iri, nisi per veram fidem & resipiscentiam iudicium illud futurum antevertat. & hoc Christus etiam respicit, quum dicit, quicquid ligaveritis in terra erit ligatum in cælis, & cuicumque peccata retinueritis retenta sunt in cælis; quæ cum in hac vita non possunt non esse conditionalia, sequitur etiam eorum absolutum complementum in futura demum vita esse expectandum.

LIX. Ex iis quæ hæcenus explicata sunt manifestum est plurimos esse & insignes disciplinæ Christianæ atque excommunicationis fructus in populo Dei. Nam & remedium extremum atque acerrimum est ad carnem in homine domandam, ac Spiritum vivificandum, & exemplum efficacissimum, ne pars sincera trahatur; adversus vero eos qui in contumacia & impœnitentia perseverant medium unicum ad Dei domum fermento & Ecclesiam Christi scandalis liberandam; atque adeo verbum & Sacramenta à prophanatione,

Ccc + & no-

774 DISPUTATIO XLVIII.

LIV. Est autem hæc privatio internæ cum Christo communionis duplex, una respectu gratiæ præsentis, altera respectu futuræ.

LV. Respectu præsentis est, qua homo adversus Ecclesiæ admonitiones contumax, prout signa externa favoris Dei & pignora gratiæ ei negantur, ita etiam interna favoris divini testimonia à Deo ipsi adimuntur, ac proinde non nisi Deum sibi iratum, & à se alienatum potest apprehendere, quamdiu in isto statu perseverat.

LVI. Nec tamen propterea sequitur quod quidam volunt, ejusmodi hominem tantisper à Deo plane esse abjectum, aut omni gratia habituali necessario esse nudatum, quia finis Ecclesiæ sic judicantis, quod judicium & à Deo in cælis ratum habetur, non est perditio, sed salus hominis, nec denotatio quod Deus hominem illum plane abjecerit, sed quod caro eatenus dominetur spiritui, ut non nisi extremo hoc remedio in integrum restitui possit, quemadmodum verba Apostoli clara sunt I. Cor. 5. 5. hoc fieri *ad interitum*, id est, mortificationem carnis, ut *spiritus salvus*, id est, superior fiat, in die Domini. Ex quo necessario sequitur, ex Ecclesiæ excommunicantis judicio aliquod spiritus semen, etsi oppressum lateat, in eo superesse, quod hoc acerrimo contra carnem remedio ab ultimo interitu vendicandum est.

LVII. Nec inde etiam sequitur hominem ejusmodi in Dei proposito plane esse abjectum, quia Deus per hoc ultimum remedium eum adhuc ad resipiscentiam vocat, & tanquam fratrem, etsi è familia ejectum, moneri vult, 2. Thess. 3. 15. quemadmodum pater quum filium contumacem è domo sua eiecit, eumque conspectu suo, aut familiari domesticorum conversatione privat; etsi
signa

DE DISCIPLINA ECCLESIASTICA. 775

signa omnia & sensum amoris ac favoris paterni ei adimat, ut hoc remedio eum ad resipiscentiam reducat, nondum tamen propterea eum plane exheredavit, aut omnem paternum affectum erga eum necessario exuit; quem vel hoc facto erga eum, etsi id eo tempore nondum agnoscentem, exerit, tum demum serio agniturum, quum per seriam conversionem cum patre suo in gratiam rediit.

LVIII. Privatio internæ cum Christo communionis respectu gratiæ futuræ non est pura aut absoluta, sed conditionalis tantum. Nam quum Ecclesia judicio suo, quod Deus in cælis ratum habet, hominem excommunicat, minatur ei, sicuti ab externa Ecclesiæ communionem & à gratiæ Dei sensu privatur aut excluditur, ita eum ex regno cælesti ultimo die exclusum iri, nisi per veram fidem & resipiscentiam iudicium illud futurum antevertat. & hoc Christus etiam respicit, quum dicit, quicquid ligaveritis in terra erit ligatum in cælis, & cuicumque peccata retinueritis retenta sunt in cælis; quæ cum in hac vita non possunt non esse conditionalia, sequitur etiam eorum absolutum complementum in futura demum vita esse expectandum.

LIX. Ex iis quæ hæctenus explicata sunt manifestum est plurimos esse & insignes disciplina Christianæ atque excommunicationis fructus in populo Dei. Nam & remedium extremum atque acerrimum est ad carnem in homine domandam, ac Spiritum vivificandum, & exemplum efficacissimum, ne pars sincera trahatur; adversus vero eos qui in contumacia & impœnitentia perseverant medium unicum ad Dei domum fermento & Ecclesiam Christi scandalis liberandam; atque adeo verbum & Sacramenta à prophanatione,
Ccc + & no-

776 DISPUTATIO XLIX.

& nomen Dei ab externorum blasphematione vendicandum. Nam quicumque tandem eventus sequetur, Deus tamen sanctificabitur in propinquis suis & ante conspectum totius populi glorificabitur, ut ipse testatur, post pœnam violati altaris Domini Nadabo atque Abihu inflictam. Levitic. 10. vers. 3.

DISPUTATIO XLIX.

DE

CONCILIIS SEU
CONVENTIBVS ECCLE-
SIASTICIS.

Præside D. ANTONIO THYSIO.

Respondente IOHANNE WILMERDONX.

THESIS I.

HActenus actum est de Ecclesia, cuiusque *authoritate & potestate*, in Verbi Dei annuntiatione, Sacramentorum administratione & Disciplina exercitio: quæ quidem est Ecclesie propria; non tamen exercenda à tota Ecclesia, sed ab ordinariis personis à Deo per Ecclesiam delegatis, Ministris scilicet Ecclesie: qui hoc ipso servi efficiuntur, non proprie Ecclesie, sed Dei & Christi Domini relative, idque suo ordine & modo; Ecclesie vero *Præsidi, Præpositi, Episcopi, Pastores*, &c. Neque tamen *Domini Ecclesia*, quod solius Christi est; sed *Ministri & Dispensatores mysteriorum Dei*

DE CONCILIIS.

777

Dei apud Ecclesiam, id est, objective Ministri Ecclesie.

II. Quum vero Ecclesia sit in *conventu*, vel *populari*, 1. Corinth. 12. 17. 18. 21. Hebr. 10. 25. vel *Ecclesiastico*, Act. 20. 17. & 21. 10. populari certo respectu opposito, ad Ecclesie regimen publicumque in Ecclesia iudicium instituto, (quod quidem regimen, si Christum spectes, omnino est *Monarchicum*: si vero Ecclesiam, quatenus externa est, & externa eius administratio, non *Democraticum*, ut Morellus quidam asseruit; nec simpliciter *Aristocraticum*, ut complures; neque denique *Monarchicum*, ut Pontificij; nedum *ὀλιγαρχικόν*, *ὀλιγαρχικόν*, aut *νογαρχικόν*, sed *Aristocratie respondens*, remoto scilicet Dominio, ac ministerio posito) De Ecclesiastico hoc convento agere, nobis in præsentia est constitutum.

III. Est autem *Conventus Ecclesiasticus*, Confessus à Christo institutus, totius Ecclesie, pro ratione amplitudinis ejus, in præcipuis Ecclesie membris representatæ, & in Christi nomine uno in loco congregatæ, ad ibidem agendum de rebus Ecclesie, nempe Fidei sanitate, Vitæ sanctitate, Sacramentorum integritate, Ordinis bonitate, &c. ejusque praxi seu usu & observantia, ad rectam ejus gubernationem & ædificationem, Deique gloriam.

IV. Estque vel *singularum Ecclesiarum*, vel *plurium*. *Singularum* quidem, est confessus legitimus ac fere perpetuus & status, ex Episcopo, seu unius loci Episcopis (Philipp. 1. 1. Act. 20. 28. & 21. 18. Tit. 1. 5. v. 7.) & Presbyteris, id est Senioribus, seu Deputatis populi (ut integranibus Ecclesie partibus) constitutus, ad negotia, quæ & quæ, illi singulari Ecclesie propria sunt, tractanda. Ac dicitur *Synedrium* seu *Consistorium*. Matth. 26. 59. Iohan. 11.

Ccc s vers. c.

Bijlage 3: Antonii Thysii, D. en Iohannes Beutacq, *Disputationum Theologicarum Tertio Repetitarum XLVIII De Disciplina Ecclesiastica* (Leiden 1642). Disputatio XLVIII De Disciplina Ecclesiastica, paginanummer onbekend.

Disputationum Theologicarum
Tertio repetitarum XLVIII
De Disciplina Ecclesiastica

Thesis I.

Quemadmodum nulla societas humana sine legum ac disciplinae vinculo consistere potest, sic nec Ecclesiae Christi in hoc mundo integritas sine bonis legibus & regimine legitimo, conservari potest.

II.

Hoc Ecclesiae regimen, vulgo *disciplina Ecclesiastica appellatur*; & à Christo *claves*. Matth. 16.19. ab Apostolo *potestas* quae data est a Domino non ad subversionem, sed ad aedificationem. 2 Cor. 10.8.

III.

Clavis autem haec sive potestas ligandi & absolvendi duplex est una verbi quae clavis scientiae ex Lu. 11.52. vocatur, altera strictiori voce sumta clavis disciplinae seu excommunicationis utraque ministerialis & delegate Christo Domino & verbo suo subjecta, Heb. 3.6. Apoc. 3.7.

IV.

Clavis seu potestas verbi est, qua remissio peccatorum per & propter Christum & reconciliation cum Deo non tantum generatim credentibus & resipiscentiam agentibus, annuantiatur, sed etiam qua illud verbum generale ad consolationem cuiusque conscientiae singulariter applicator prout fidei aut in credulitatis fructus se producit. Exempla 2 Sam. 12.13. Actor. 8.21. & contra impaenitentibus & infidelibus ira manens & condemnation annunciatur. Marc. 16 vs. 15.16.

V.

Usus hujus annuntiationis, universim, officii charitatis respectu, est penes singular membra Ecclesiae, Matth. 18.15 & Heb. 3.13. singulariter ad hanc potestatem publice & ex publica autoritate etiam privatim exercendum, Christus Ecclesiae Pastores ac publicos verbi administratos instituit & delegavit, siligatim Petro, Matth. 16.19. omnibus conjunctim, Joh. 20.22. propterea praecones verbi Christi nomine legatione fungi dicuntur 2 Cor. 5.20.

VI.

Alteram clavem quae disciplinae vocatur, statuimus proprie consistere in potestate illa spirituali qua per Pastores verbi ex consilio senates Ecclesiastici, & consensus totius Ecclesiae, illi qui fratres nominantur, propter doctrinae aut vitae impuritatem, post privates ac publicas Ecclesiae monitiones neglectas ac contemtas, a signis divinae gratiae arcentur & consequenter a vita aeterna, nisi resipiscant.

VII.

Talem potestatem Ecclesiae esse datam patet tam ex V. quam ex N. Test. In Vet. Deus mandavit ut impure secundum legem non tantum sponte a facrorum communion abstinerent. Num. 9.6. sed etiam ut Sacerdotes prae ceteris curam hujus rei haberent ad discernendum inter purum & impurum, Levit. 10.10. 2 Chron. 23.18. etsi haec de lege ceremoniali dicantur, tamen per analogiam de iis que ad legem Moralem pertinent etiam dici possunt. Deuter. 17.12. & ex reprehensione Sacerdotum, Ezech. 44.6.7.9.

VIII.

In N. Test. plurima sunt Scripturae loca quae ad hanc sententiam probandam faciunt. Matth. 16.9. *Dabo tibi claves regni caelorum, & c. Iohan. 20.23 cuicumque remiseritis peccata remissa erunt, & c. & Matth. 18.* Dic Ecclesiae & Apostolus 1 Corinth. 5. V. 3.4.5. mandate, ut *incestuosus* ille ab Ecclesia Sathanae tradatur.

IX.

Ex quibus omnibus manifestum est illos errare qui hanc potestatem Ecclesiae datam negare audent: etiam illos qui datam quidem concedunt, sed at tempus tantum, quamdiu Ecclesia sub cruce fuit & Magistratu Christiano caruit postea vero ad illum folum hanc potestatem & praxin delatam esse.

X.

Statuimus ergo hanc potestatem refidere *in tota Ecclesia*, sed quum Deus fit Deus ordinis, & non confusionis, & in Ecclesia sit ordo docentium & discentium; item eorum qui praesunt & qui subsunt, ut omnia ad aedificationem dirigatur, necesse est singulis ordinibus suas partes assignare.

XI.

Potestatis hujus executionem *penes administratos* verbi esse asferimus, non tantum quia est praedicationis verbi & sacramentorum administrationis appendix, sed etiam quia S. Scriptura hujus potestatis executionem ad Sacerdotes, Apostolos, Euangelistas atque Ecclesiarum angelos refert quemadmodum ostendimus thesi VII & VIII.

XII.

Nec propterea concedimus a solo Episcopo, sive Romano, sive alio ex motu proprio & plenaria autoritate, ut loquuntur hanc potestatem posse exerceri, sed consilium atque consensum Rectorum ac Presbyterorum imo totius Ecclesiae aut apertum aut tacitum adhibendum esse dicimus, ut videre est ex exemplo, 1 Corinth. 5.4. hinc patet quantam injuriam Papa Romanus Ecclesiae facit.

XIII.

Objectum circa quod haec disciplina exercetur, sunt illi qui *fratres nominantur*, 1 Cor. 5.11. nam illos qui extra Ecclesiam sunt judicabit Dominus ibidem 13.

XIV.

Causa vero propter quam excluduntur & arcentur est, vel vita prava ut ex Matt. 18.15. 1 Cor. 5.11. 2 thess. 3.11. videre est: vel doctrina perversa quemadmodum ex Rom.16.17. 1 Tim. 2.20. Tit. 3.10. 2 Ioha. 2.10. lucide patet. Nam non tantum vita, sed etiam doctrina prava, hominem a Christo separate, Gal. 1.8. & exigua fermeti particular totam massam inficere potest.

Een weinig zuurdeeg kan het hele deeg aantasten.

XV.

Nec ideo statim ubi quis frater nominates in iusmodi scandal incidit a corpore Ecclesiae aut a signis gratiae totaliter arceri aut exclude debet, quemadmodum quibusdam Anabaptistis usui est, sed post privates demum ac publicas Ecclesiae monitiones contemtas, ut Christus docet, Matt. 18.15.26.17. Tit. 3.10.

XVI.

Forma excommunicationis duos habet gradus, primus in abstentione a Coena Domini, qui excommunication minor vocatur: alter in exclusione a totius Ecclesiae externa communion & extra Ecclesiam ejectione consistit, qui major excommunication a nonnullis vocatur.

XVII.

Abstentio a Coena Domini legitime sit duobus modis, vel quum quis frater nominates grave aliquod vite aut doctrinae scandalum admisit, a quo monitus resipiscentiam verbis quidem prositetur, sed fructus resipiscentiae idoneos nondum ostendit; ut scandalum ab Ecclesia tollatur, vel quando ne quidem verbis resipiscentiam pollicatur, sed tamen totam spem resipiscentiae per contumaciam suam nondum praecidit.

XVIII.

Fundamentum hujus primi gradus petitur partim a sine ipso, nempe ut homo per tolerantiam Christianam ad resipiscentiam veram adducatur, partim ab abstentione eorum qui sub Ecclesia V. Test. propter impuritatem legalem ad tempus ab usu sacrificiorum & esu Agni Paschalis, ut interim se purgarent cogebantur abstinere. Num. 9.6. 19.13. & ex mandato Apostoli *homo prius probet seipsum & sic edat de hoc pane & bibat de hoc poculo*. 1 Cor. 11.28.

XIX.

Major excommunication tres gradus complectitur, quorum primus *excommunication simplex*: secundus: *anathema*, Gal. 1.8. tertius, *anathema maranatha*, 1 Cor. 16.22. appellatur postremus sigillatim adversus peccantes in Spir. S. adhibendus est, sed quoniam Ecclesia posterioris temporis hoc peccatum vix certo discernere possit, eo gradu uti non solet: secundus vero adversus eos qui dogma perversa pertinaciter defendunt generatim tantum usurpatur: tertius autem adversus personas singulares eo modo & ordine quemadmodum antea diximus thesi vi.

XX.

Ut autem haec excommunicandi ratio plene intelligatur explicandum est quousque se haec ejection ex Ecclesia extendat, & quae sit illa communio qua ejusmodi homo privatur.

XXI.

Quousque haec se extendit patet ex verbis Christi, Matth. 16.19. & 18.18. ex quibus locis evidenter colligitur hominem excommunicatum ita ligari & solvi in terris ut etiam ligetur & solvatur in caelis. Id est, ut sententia Ecclesiae in terris *legitime ac juste lata*, etiam in caelis apud Deum fit rata. Injusta autem excommunication qualem passi sunt multi fideles ab Antichristo nil ponderis habet. Prov. 26.2.

XXII.

Prout communio membrorum Ecclesiae duplex est, una *externa & ordinis*, altera *interna & spiritualis*; ita & excommunication vera ac justa utramque hujus communionis privationem respicit: nec tamen statuimus excommunicatos a private aut publico auditu verbi esse arcendos, quatenus in illo continentur admonitiones & exhortationes ad veram fidem & resipiscentiam, 2 Thess. 3.15.

XXIII.

Communio civilis non necessaria etiam per usum excommunicationis abrumpitur, ut scilicet talis homo pudeat & ad meliorem mentem revocetur, 1 Cor. 5.11. nec tamen licet conjugibus sub hoc praetextu se separare aut officialia conjugalia iisdem negare nec liberi solvantur ab obsequio parentibus aut servi dominis suis debito: nec subditi juramento fidelitatis Regi aut Principi excommunicato.

XXIV.

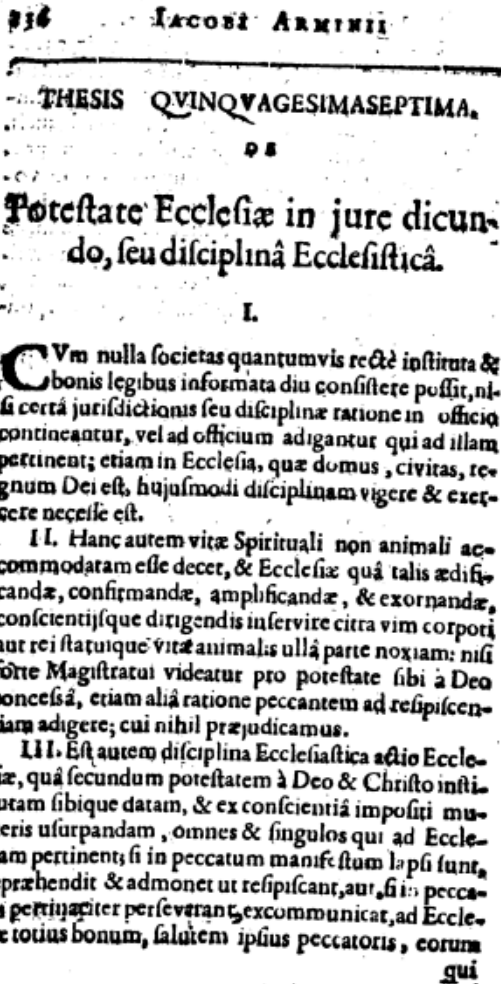
Quoad spiritualis, aut internam communionem attinet, quae duplicem habet respectum, nempe presentis & future vitae homo excommunicatus his privatur: nec tamen sequitur istiusmodi hominem tantisper a Deo plane esse abjectum atque omni gratia habituali nudatum, nam finis Ecclesiae sic judicantis non est perditio, sed salus hominis, 1 Cor. 5.5. ad interitum carnis, ut Spiritus salvetur, id est, superior fiat & obineat victoriam in carnem quemadmodum quotidiana exempla docent.

XXV.

Modus hujus potestatis disciplinae Ecclesiasticae totus ministerialis est dependens a Christo Domino, ejusque delegatione non autem a humano arbitrio aut iudicio.

FINIS

Bijlage 4: Arminii, I., *Disputationes Publicae et Privatae – Editio Secunda* (Leiden 1614). Disputatio LVII Privata - *De Potestate Ecclesiae in jure dicundo, seu disciplina ecclesiastica*, p. 136-140. Te raadplegen via <http://libguides.calvin.edu/content.php?pid=57503&sid=426157>.

DISPUTAT. THEOLOG. 137

qui extra sunt lucrificationem, & Dei ipsius Christi-
que gloriam.

IV. Objectum hujus disciplinae sunt omnes & sin-
guli qui Ecclesiae per baptismum insiti capaces sunt
disciplinae istius ad sui correctionem. Causa seu for-
malis conditio cuius disciplina in illos exercenda sit, sunt
peccata ab illis admittenda, sive illa doctrinam concernant
fidei, & haereses sint exitiales & perniciosae, sive mores
& reliquos vitae Christianae actus.

V. Oportet autem ut peccata ista externa sint &
manifesta, nota scilicet & rectè nota ijs à quibus dis-
ciplina administrabitur, hoc est, ut constet esse pecca-
ta secundum leges Ecclesiae à Christo latas, & quod
sint perpetrata. De internis enim solus Deus judicat.

VI. Forma administrationis esto cum omni man-
suetudine & discretionè, cum zelo etiam, & aliquan-
do cum severitate & rigore aliquo, si sic postulet usus.
Intentio autem sit salus ejus qui peccavit, & totius
corporis Ecclesiae ad gloriam Dei & Christi.

VII. Disciplinae istius executivum positum est
tum in admonitione, tum in castigatione seu punitio-
ne, vel in censura quae fit verbis tantum per repre-
hensionem, adhortationem, comminauonem, vel
quae fit privatione nonnullorum ad communionem
sanctorum, & salutarem cujusque fidelis in corpore
Christi exaedificationem extrinsecus pertinentium.

VIII. Admonitiones sunt accommodatae, primò
personis quae peccarunt, ubi notandum discrimen
aetatis, sexus, conditionis cum omni prudentia & dis-
cretionè. Secundo, ipsis quae sunt perpetrata peccatis:
graviora enim sunt alia alijs. Tertio, modo quo perpe-
trata sunt peccata, qui hic speciatim est consideran-
dus.

IX. Nam peccata alia sunt clandestina, alia pub-
lica, sive illa offensam tantum habeant in Deum, sive
etiam

138 IACOBI ARMINII
etiam conjunctam cum illâ injuriam in proximo
secundum quem posteriorem respectum peccatum
privatum dicitur, à privato nempe in privatum admis-
sum, quale intelligit Christus Math. 18. cujus etiam
arguendi modus isthic præscribitur.

X. Peccatum clandestinum est quod clam paucis
conscijs est perpetratum: huic clandestina competis
corruptio ab ijs facienda qui illius conscijs sunt: adhi-
beri tamen poterit ad conciliandam reprehensionis
auctoritatem aliquis ex Ecclesiæ antistitibus, qui ta-
men id ipsum ad collegas referre nullo modo poterit,
sed clam habere debet.

XI. Publicum peccatum est quod plurimis con-
scijs patratum est: quo nomine an illud appellari pos-
sit quod clam quidem patratum est, at multis innotuit
vel culpâ ejus qui ipsum commisit, vel aliorum qui id
sine necessitate divulgant dispici permittimus.

XII. Peccata autem publica adhuc sunt in aliquo
discrimine. Nam aut alicui Ecclesiæ parti nota sunt,
aut toti vel pene toti Ecclesiæ: pro hoc discrimine
etiam variari debet admonitio. Si parti Ecclesiæ no-
tum sit peccatum, sufficit coram ipso senatu Ecclesia-
stico, aut coram pluribus quibus innotuit admoneri
& corrigi peccatorem: Si toti Ecclesiæ, coram omni-
bus arguendus est hoc enim facit tum ad pudorem
ejus qui peccavit, tum ad perterrefaciendum alios ne
ipsius exemplo peccent. Quanquam pudori alicuius
consuli possit cum moderamine aliquo, nempe si pec-
cator peccandi consuetudinē non tenetur, sed à pec-
cato præoccupatus fuerit.

XIII. Quum corruptio ista ed tendat ut peccator
à peccando desistat, necesse est, si id primâ admonitio-
ne non obtinetur, aliquoties iteretur admonitio, donec
corrigatur peccator, aut contumaciâ declaret. Vtrum
verò dum spem præbet correctionis quam tamen
opere

DISPUTAT. THEOLOG. 133

Operi ipso non præstat ex iudicio & voto Ecclesiæ, ad punitionem venire utile sit, dissensio est inter Doctores: Sed illa non tam certis regulis terminari posse videtur, quàm res ista discretioni præsulum Ecclesiæ esse permittenda.

XIV. Si verò spiritus monitis omnibus contumaciter in peccatis perseveret peccator, postquam iam patientiâ necessariâ erga eum usa est Ecclesia, ad punitionem deveniendum est, quæ est excommunicatio, exclusio nempe contumacis à communione factorum & ipsius Ecclesiæ, quam exclusionem publicam comitabitur commercij ipsius & familiaritatis vitatio, à singulis Ecclesiæ membris curanda, quoad necessitas officiorum illi vel ab omnibus secundum generalem vocationem, vel à nonnullis secundum singularem obligationem debitorum permittit.

Subditus enim non liberatur ab obligatione erga principem propter excommunicationem principis.

Non uxor à debito quod marito præstare tenetur.

Non liberi ab eo quod parentibus debent, & sic in alijs similibus.

XV. Hanc excommunicationem nonnulli esse putant à solo usu cænæ: alij eam duplicem esse putant, minorem & majorem, exclusionem partialem à non nullorum factorum usu: majorem ab omnium simul & totâ fidelium communione: Alij verò minore rejecta nullam aliam quàm majorem illam agnoscunt, cum nulla illis videatur esse causa cur magis ab hac quam illâ communione rejici debeat contumax peccator, qui se indignum fecit ut ullum in Ecclesia & conventu Sanctorum locum obtineat Nos sententiam non interponimus, sed rem iudicio doctorum & piorum discutiendam permittimus, ut communi consensu ex Scripturis statuatur quod ipsis maximè est consentaneum, & ædificationi Ecclesiæ accommodum.

COROL.

146

JACOBI ARMINII

COROLLARIA.

Vbi manifestum Schismatis metum est excommunicatione abstinendum est.

An non & ubi metum est persecutionis ab excommunicatione existit? Arbitramur.